

VABA SÕNA

№ 3

Veebruar

1925.

Sisu:

M. Kurs-Olesk — Patriotism.

A. Tammann — Avalik arvamine.

J. Aunver — Saksa kants Eesti ev.-luteri usu kirikus.

Dr. phil. nat. A. Audova — Kas üldise bioloogia dotsent-tuur või profesuur.

Dr. Eldor Fählmann — Elukallidus, ostujõu pariteet ja vekselkursid.

Kirjanduse ülevaade.

Varia.

Hind 50 marka.

Vastutav toimetaja ja väljaandja **Gui Olesk.**

Toimetuse sekretäär **A. Tammann.**

J. Mällo trükk, Tartus.

Poliitika, majanduse, teaduste, kirjanduse ja kunsti ajakiri

„Vaba Sõna“

ilmub 1925. a. Tartus, Lui Oleski toimetusel ja väljaandel korralikult kaks korda kuus, igal 15. ja 30. kuupäeval, igal nummel 32 lehekülge.

Poliitiliselt iseseisev Eesti peab poliitiliselt elama! Selles mõttes seab „Vaba Sõna“ oma pühüüdsõnaks:

Rohkem poliitilist kultuuri!

Selle hüüdsõna teostamiseks ja poliitilise mõtlemise elustamiseks meie rahva keskel, eriti haritlaskonnas, püüab „Vaba Sõna“ kõigepäält meie poliitilisesse elusse puutuvaid küsimusi käsitada teaduslikuma erapooletusega ja põhjalikkusega kui see sünnib meie päevakirjanduses, seejuures kindlasti hoidudes erakondlisest vihast ja väiklusest.

Pääle selle püüab „Vaba Sõna“ asjalikult ja teadlikult valgustada muidki tähtsamaid päevaküsimusi, kõiki moderni kultuuri probleeme, uusi voolusid ja ideesid teaduses, kirjanduses ja kunstis, tahtes olla kõige noore, kasvava ja tõusva ühendajaks.

„Vaba Sõna“ sisu väärilisel kõrgusel hoida aitab rohkearvuline kaastöölise pere, kelle hulka kuuluvad: Joh. Adamson, A. Alle, A. Anderkopp, J. Annusson, K. Ast, J. Audova, P. V. Epler, T. Grünthal, R. Janno, Helmi Jansen, J. Jans, M. Juhkam, K. Konik, P. Kogermann, H. Kruus, J. Kukk, M. Kurs-Olesk, N. Köstner, Ed. Laaman, F. Leinbock, V. Liik, J. Luiga, A. Lüüs, H. Madisson, M. Martna, J. Mets, K. Menning, A. Mõttus, A. Nõmmik, Lui Olesk, Alma Ostra, A. Palvadre, R. Paabo, Th. Pool, H. Raudsepp, A. Reeben, A. Rei, H. Roos, P. Ruubel, R. Rägo, A. Rängel, J. Sarv, H. Sepp, J. Sisask, O. Strandmann, A. Schulbach, J. Sütt, A. Tammann, A. H. Tammsaare, P. Treiberg, Fr. Tuglas, J. Vilms j. t.

Toimetuse sekretäriks on ajakirjanik A. Tammann.

„Vaba Sõna“ tellimisi võtavad vastu kõik vabariigi postkontorid. Tellimise hind aastas postiga 850 mrk., pooles aastas 450 mrk.

Tellimistega palutakse rutata, sest viibijad võivad ajakirja üksikutest numbritest ilma jääda. Proovinumbriid saadetakse neile, kes 50 mk. rahas ehk postmarkides talitusse saavad.

Kuulutused 2500 mk. lehekülj ja 1250 mk. pool lehek.

Üksikud numbrid müügil: Tartus „Noor-Eesti“ raamatu-kaupluses ja Tallinnas „Vaba Maa“ kontoris.

Toimetuse ja talituse aadress: Tartu, Rütli uul. nr. 11.

VABA SÕNA

Nr. 3

15. veebruar

1925

Patriotism.

Võimsaks rahvustunde avalduseks kujunes meil 1. detsember. Kodanikke ühendas valdav mõte: meie ei soovi, et meie sisemistesse asjadesse segatakse. Meie lahendame omi vastolusid ise, meie parandame ise oma olusid, mis mitmes asjas vägagi paranduste ja muutmiste järele kisenavad, meie ei soovi tule ja mõõga abil sõidida. Meie tööliskond jäi tööpinkide juure, sama tööliskond, kellega viimastel aastatel, minu arvates, sugugi hellalt ümber ei ole käidud, kelle õigustatud nõudmised elu vastu kaugeltki täidetud ei ole. Meie õppiv noorsugu jooksis kutsumata, vabatahtlises appi, sama noorsugu, kelle aateid, tõeotsimis- ja vabadustungi mitmelt poolt nii halvaks-panevalt on arvustatud ja keda sagedasti tema idealismis on haavatud. Nii siis, meie tööliskond ja õppiv noorsugu, see revolutsioonide eelvägi, ei toetanud 1. dets. väljaastumist, muust rahvast rääkimata.

Loomulik, et terves meie ajakirjanduses hulk aega valitses närvilik toon, oli see ju kodanikkude tunde vibratsioonide väljendus. Loomulik, et alguses valitses impulsiivne vihatunne meie rahu rikkujate vastu, et see muutus pärast, kui juba aega jatkus järelemõtlemiseks, kartuseks, et 1. dets. sündmused korduda võiksid. Arusaadav, et kaalutakse, kuidas meid paremini kaista, kuidas üllatusi ära hoida. Suur meeleolu tõus mõjus värskendavalt, raputas mõndagi unest. Kuid, mida päev edasi, seda rohkem paistab silma, et ühistunne, mis meil valitses, on kadumas, et jällegi räägime mitmesugust keelt, et lahing keerleb selle ümber, kes on isamaalane, kes mitte, kes õieti see õige isamaalane.

Kui rea inimeste käest küsida, mis nad mõistavad sõnade all: patrioot — isamaalane, patriotism — isamaalsus, siis ei saa selle pääle kaugeltki ühtlast vastust. „Patriotism ei ole valmis aine nagu Ladina keele grammatika ehk algebra. Ta ei ole täpne teadus, mis vaieluse alla ei käi, ehk olgu siis hullumajas vahest. On ligikaudu sama palju patriotismi liike, kui on usutunnistusi. Redeli ühes otsas raudrusika mehe patriotism, kes on valmis kõike purustama, teises otsas püha mehe patriotism, kes valmis on ennast ja oma maad ristiga puua laskma, kui ta seda maailma lunastamiseks tarviliseks peab“.

Mauthner katsub ühes oma kirjutuses patriotismi mõistet ajalooliselt selgitada. Sõna „patriotism“, mille all meie tänapäev mõistame armastust oma kodumaa ja rahva vastu, on nii rahvusvaheliseks saanud, et enam selle üle rääkida ei murta, kas tal ka alati sama sisu on olnud. Teda tuleb tuletada Ladina keelsest sõnast patria. Patriota ei tähendanud aga siis sugugi isamaasõpra, vaid ainult kaasmaalast. Ka Prantsusmaal näit. ei tähendanud patriote kaua

aega muud kui kaasmaalast, alles pärast muutus selle sõna tähendus, kui see Inglismaal läbi oli lõõnud, mõisteti selle all isamaasõpra. Mõiste patriotism lubab oletada, et teda loodi protestina 18. aastasajal mõjule pääseva kosmopolitismi vastu. Ta oli alguses ainult lõõksõna poliitilises õpetuses, et riigimees ja kodanik seda silmas peab pidama, mis oma rahvale kasuks. Kaasmaalaste huvide kaitse seati vastu ilmakodanikule. Voltaire nõudis häid korraldusi ja häid valitsejaid mitmesuguste isamaade jaoks, ainult siis olevat isamaa armastus võimalik. Inimesel on isamaa hää kuninga valitsuse all, halvaga kuninga all aga puudub see tal. Suuremas riigis leidub sagedasti mitu miljoni inimest, kellel isamaad ei ole. Mõrtsukatel, kes oma teenistust pakuvad ja oma verd esimesele vastutulijale kuningale müüvad, kui ta aga maksta jõuab, on veel vähemal määral isamaad kui rõõvlinnul, kes igal õhtul kaljule tagasi pöörab, kulu ema pesa on ehitanud. — — Inimesed, kes auahnusest põlevad poliitilist osa etendada, karjuvad isamaa armastusest, kuid armastavad ainult iseennast. Voltaire, suur skeptik, ei eelista aga ka ilmakodanikku ilmtingimata, vahel pidavat kõikide vaenlane olema, et hää patrioot olla. Ta tuletab meele Cato sõnu: *Ceterum censeo, Cartaginensem esse delendam*. Voltaire'i taoliste meeste vaated, lahku minek meie aja vaadetest, on tingitud tolle aja oludest. Voltaire vilkas oma ja teiste naaberriikide korraldusi liiga sügavalt selleks, et ta oleks võinud iga kodaniku käest patriotismi nõuda kui kõlblist kohust. Riigid, mida ta tundis, ei olnud armastusvääriksid ja rahvusidee ei olnud veel sügav küllalt. Alles suur Napoleon ja hiljem Napoleon III seadsid üles põhimõtte, et riiki peab kuuluma ainult üks rahvas ja terve rahvas. See põhimõte ei pääsenud kuskil võimule, et Prantsusmaa, ega uus Saksamaa, ega ka ühendatud Itaalia ei ole rahvusriigid sõna tõsisel mõttes. Tuletagem meele veel Inglismaad, et aru saada, kui vähe ajalugu vahekorras riigi ja rahva vahel on hoolinud rahvuse seisukohast. Nüüd nõutakse, et igaüks peab oma riiki armastama, kõike, mis temaga seotud.

A. Menger arvustab omas raamatus „Neue Staatslehre“ väga tabavalt kasvatust, mis selle poole sihhib, et riigikodaniku kohustus on oma vara ja verrega võimukandjate olukorda püsti hoida. Patriotism olevat kõige tugevam aadli, vaimulikkude, sõjaväe ja ametnikkude keskel, sest siin on huvide ühtlus valitsejatega. Haritud keskseisuse patriotism on vähem ühenduses valitsejatega, kuid väljendub rohkem paljas armastuses maa ja rahva vastu. Vae semate rahvakihtide juures puudub, üldiselt võetud, isiklik ühendus valitsejatega, samuti ka kultuurühtlus maa ja rahvaga. Riik olevat aastasandideid nende käest ainult nõudnud, mitte midagi andnud, kui kõige hiljem aeg maha arvata. Ei ole siis ka kellegi ime, et organiseeritud töölisparteid teadlikult ja demonstratiivselt rahvusvahelsust, internatsionaalsust rõhutavad, vastukaalaks ametlikule patriotismile.

Nüüdisaja patriotismi mõiste nõrkus seisab selles, et kahe silma vahele jäetakse asjaolu, et riik ja rahvas mitte üks ja sama ei ole. Mõlemad on ajalooliselt tekkinud. Rahvas on hulga orgaanilisem üksus kui riik, üksiku isiku armastus oma rahva vastu on palju üldisem ja loomulikum, kodaniku armastus riigi vastu aga kaugeltki mitte nii üldine ja väga sagedasti ainult järeldus armastusest oma rahva vastu ehk koguni sellega äravahetatud. Sellest on tingitud traagika inimeste südames, kes oma kodumaad armastavad, aga poliitilise oma rahva koonduse vastu võitlema peavad. Ametlik patriotism ei taha ja ei tohi midagi sellest teada, et kaunid ja puhtad inimesed või-

vad oma kodumaad ja oma rahvast kõigest hingest armastada ja oma riiki, ehk riigimasinat üleüldse vihata. Patriotismis peituvad sagedasti väga egoistlikud motiivid, nagu näit. nälg, suguline armastus, perekonnahuvivid, edevus, auahnus, kuid jääb siiski nii mõndagi järele, mis mitte egoismil ei põhjene. Võtame armastuse emakeele vastu; meie sisemise elu terve vara, mis meil olemas üksikute isikutena ja ühiskonna liigetena on kokku kogutud emakeele salves. Armastus emakeele vastu on üks meie tugevamateid ja kaunimatest tunnetest. Instinktiivselt on ka kõige egoistlikum inimene valmis ohvrit tooma armastusest oma keele, rahva ja kodumaa vastu. See instinktiivne armastus on nii loomulik, nagu linnu armastus oma poegade vastu, nagu sipelga patriotism.

Meie oleme sellega harjunud patriotismi nõudma riigikodaniku käest, mitte aga rahva liikme käest. Armastus riigi vastu ei ole sugugi nii loomulik tunne, vaid on rohkem kunstlikult külgepoogitud instinkt. Teatav lipp ehk värv ei ole loomulik sünnitus, nagu seda näit. on emakeel, ja ometi nõutakse chrimeelset armastust lipu ja värvi vastu.

Mauthner kirjutas enne sõda, ta silmade ees seisid ennesõjaaegsed olud. Nüüd on nii mõnigi asi muutunud ja võime sellepärast asja pääle teise pilguga vaadata.

Ilmakaardil on suured ümberpaigutused aset võtnud. On tekkinud hulk uusi riike, rahvusriike. Riikide korraldamistöös maksavad uued põhimõtted, ei tihata õieti kuskil ilmas enam täie rinnaga võidelda endise hirmuvalitsuse alleshoidmise poolt, vaid hiiüdsõnaks on: demokraatline riigikord. Demokraatia ehk rahvavalitsus eeldab, et rahva käes, kõikide kodanikkude käes, on kõrgem võim. Kõik armastavad, nagu eelpool nägime, instinktiivselt oma kodumaad ja rahvast, kõik võivad riigikorra loomisest osa võtta. Kaob sellega vastolu valitsejate ja teiste riigikodanikkude vahel, riik ja rahvas on üks. Patriotismi puudus oleks arusaamata asi.

Teoreetiliselt on see nii, kuid praktiliselt näeme sootu teist pilti. Riigikorra kujud valmivad väga aeglaselt, kaovad terved inimpõlvad, enne kui mõni kuju stabiilseks saab, üks maa jõuab küremini, teine pikaldasemas tempos sihile. Demokraatline mõtlemisviis ei pesitşe veel kaugeltki kõikide pääajus. Kust meie tulime, kuhu meie läheme? Seisame veel demokraatlise riigikorra algastmel ja inimkonnal tuleb palju veel võidelda, enne kui see üldiselt maksvusele on pääsenud. Endiste võimukandjate ideed ulatavad meie aega ja takistavad uut aega ja uusi ideid puhtal kujul näha, teevad raskeks vana purustada, mis teel ees. Kodanikul seltskondlise redeli alamal astmel on õigustatud tunne, et temal ikkagi veel oluliselt riigiasjus kaasa rääkida ei ole, et teda liiga vähe arvesse võetakse, et valitud valitsejad ikka veel seltskonna eesõigustatud kihtide teenistuses ja veel palju muud, mis nii olla ei tohiks. Pettumusi on armetu hulk. Kuid rahvaste enamus tunneb instinktiivselt, et demokraatline riigikord on see kord, mis omale praegu teed murrab ajaloo paratamatusega, et ta on tarvilik üleminekuaste veel paremale, kus tõesti inimene kui inimene midagi kaalub. Sellega ka seletatav, miks viletsas seisukorras rahvahulgad, kellel midagi kaotada ei ole, sugugi ei tõrma ilma-revolutsiooni läbiviima. Selleks on veel aega.

Eesti on õnnelikus seisukorras kui rahvusriik. Meie rahvalugemise andmetel on meil rahva üldarvust 87,7 prots. eestlasi, teised muulased, nendest sakslasi näit. ainult 1,7 prots. Rõhuv enamus kodanikke, kel ühtlane emakeel. Kas ei tohiks siis eeldada, et meil patriotismi puudusest rääkidagi ei

või? Ometigi peame seda tegema, kuid ühtlasi selle põhjuse üle mõtteid vahetama.

Päale 1. dets., mis, nagu ma sissejuhatuses tähendasin, võimsaks ühistunde avalduseks kujunes, on hakatud meie kodanikke sikkudeks ja lammas-tekks jaotama, ühel pool isamaalased, teisel pool isamaa õonestajad. On hakatud eriti propageerima patriotismi, mida ma iseenesest sugugi ei eita, sääljuures aga on hakatud pilduma kive ka nende kodanikkude aeda, kes isamaa äraandmisest undki ei ole näinud. Kas saame palja propagandaga kätte, mis lahame truud, riigustavaid kodanikke?

Pöörame tagasi töölise ja õppiva noorsoo juure. Igal eestlasele on loomusunnilik armastus oma maa ja rahva ja keele vastu. Et näidata, et see ka Eesti enamlasel ei puudu, tuletaks meele üht E. Sõrmuse viiulikontserti, kus ta harilikkude rahvusvaheliste kontsertpalade kõrval Eesti rahvaviise mängis, nagu „Ema süda“ ja teisi, haruldase soojusega, mis täiesti võltsimata oli. Ta naine, inglase, kes muidugi meie olusid põrmugi ei tunne, imestas naiivselt, kuidas võidi ometi Sõrmust ta kodumaal nii vaenuliselt vastu võtta, kuna see temale aina jutustavat, kui kaunis ja armastusvääriline tema isamaa olevat. Kui eestlane oma kodumaad armastab, siis peavad tema nurrina ja mitterahulolemise põhjused mujal peituma. Ja need põhjused on sotsiaalsetes ebaõiglastes oludes.

Tööline võib tänapäev õigusega teatava kibedusega lausuda: kas ei ole mul ükspuha, kellest ma äraripun, kellele tööd teen, kas minu oma rahvusest peremees parem on kui võõras? Mis demokraatline riik mulle annab? Mu oma rahva liikmed istuvad valitsuse pinkidel ja riigikogus, kuid millest võin järeldada, et minu saatuse neile lähedal? Kuidas võite minu käest riigilipu ja vapi ja mundrite asjus vaimustust nõuda, kui ei taheta minu igapäevaseid elumuresid kaalumisele võtta? Et see tõesti nii on, ei ole liialdus. Hüvitav nähtus, ühelt poolt differentseerume kiirelt, teiselt poolt seisame liikumata paigal. Võtame näit. rahva tervise. Meil on tervishoiu päävalitsus, kellega kontaktis töötavad eriteadlased arstid. On tekkinud terve rida organisatsioone tervisliste pahede vastu võitlemiseks, nagu näit. tiisikus, suguhai-gused, alkoholism. Mis otsusele jõutakse? Poolik on meie töö, kui ainult pahe uurimise ja konstaterimisega lepime, tuleb muuta neid olusid, kus peituvad nende pahede juured. Üldine nõue, andke inimesele tööd, et ta äraelada saaks, siis on see kasuks ta kehale ja vaimule. Kindlustage teda saatuse ootamata löökide vastu, et ta abitult ei pruugi langeda seisukorrani, kust teda enam keegi ei päästa, isegi teadus mitte. Mis näeme aga oma seadusandlikus kogus? Kõige pisem uuendus kutsub välja ägedat vastuseismist? Ma ei tarvitse kaugelt näiteid tuua. Ühest tänasest lehest leian sõnume, et vabariigi valitsus on otsustanud seaduseelnõu, millega popside olukorda korraldada tahetakse, riigikogule vastuvõtmiseks esitada. Selle üle peaks aina rõõmustama, kui see ammu juba põlevaks muutunud küsimus kord päevakorda võetakse. Leht aga lisab sõnumele juure: „meie arvates on vabariigi valitsus popside küsimuse päevakorraks võtmisega sammu astunud, mis paratamata lähkuminekuid tekitab ja mida praeguses olukorras küll parem ära oleks võidud hoida“. Soome on oma torparite küsimuse lahendanud ja meie peaks vaikima kui haud? Kas tohib see meile ükskõik olla, kuidas see killuke meie rahvast, popsid, elavad? See on ainult kõige lähem näide, neid võiks lugemata arvul üleslugeda. Ja mis õigusega nõuame siis rahvalt patriotismi? Andke rahvale, mis rahva päralt ja siis seote teda tugevate sidemetega riigi

külge, siis tahaks näha seda võimu, kes murraks miljonilise rahva tahtmist, kes kui üks mees oma riiki kaitses.

Veel paar sõna sellest, et töölistel on internatsionalistid ja ei võivat sellepärast rahvuslased olla. Tuttavad sotsialistid on palju selle üle kirjutanud, nimetaks siin muu seas Ed. Bernsteini artiklit „patriotism ja klassivõitlus“.

„Klassivõitlust võib mitmeti seletada. Kui selle all mõista otsekohest majanduslist ja poliitilist võitlust organiseeritud tööliste ja organiseeritud kapitalistide vahel, siis leiame seda küll igal moodsal maal, kuid see ei ole veel sugugi rahvusvaheline asi sõna täies mõttes. Sest meie ei ole veel kuulnud suureulatuslistest majanduslistest ja poliitilistest võitlustest terve ilma ühinenud tööliste ja samuti terve ilma ühinenud kapitalistide vahel. Muidugi valitseb mitme maa töölistkonna vahel solidariteedi tunne, mis põhjeneb huvil, et tööliste majanduslised olud ja poliitilised õigused tõuseks. Rahvusvahelisi vahekordi tahetakse unele alusele seada, kus ei kaoks mitte ainult inimese surve inimese pääle, vaid ka ühe rahva surve teise pääle. Patriotism, kui armastus oma maa ja rahva vastu, on tunne, mille hävitamiseks meil ähtki põhjust ei ole, milleks isegi võimalus puudub. Ei ole ülepea nii väga tähtis, kas keegi oma maad ja rahvast armastab, vaid tähtis on, kui d a s ta teda armastab ja kuidas ta temast aru saab rahvaste peres. Ei aita ainult eetilised õpetused, vaid sellele lisaks peab astuma poliitiline äratundmine, mis põhjeneb maailma vaatlusel. Sarnastel asjaoludel põhjenev ilmavaade ei nõua sugugi, et hakatakse patriotismi hingedest välja kihutama. Et seda teha, peaks võima ilmast kaotada vahet keeltes, kliimas, kommetes, ajaloolistes mälestustes, kohalistes muljetes ja veel mitmes muus. See on võimata, ehk ainult määratu pika protsessi käik. Oma maa ja rahva küljest võivad ikka ainult üksikud ära pudeneda ja ainult üksikud võivad klassivõitluse hoos patriotismi tunnet jäljeta lämmatada, rahvahulkades püsib ta alati ühel ehk teisel kujul alles“. Nii lausub tuntud sotsialist.

Kooliga, õpetajate ja õpilastega on viimastel aastatel palju tegemist tehtud, palju kõneldud ja kirjutatud. 1. dets. järele, kus vaenlaste leeris leidis ka mõni õpilane, ilmus rohkesti kirjutusi, mis nõudsid valjemat juurdlust koolides, kas kõik ka korras. Unustati selle juures hoopis ära, et õpilaskond täis noorustuld oma abi pakkus ja sugugi passiivseks päältvaatajaks ei jäänud. Hakati süüdlasi otsima ka õpetajate hulgast. Hirmul, et kooliringkondadest riigivastased võiks tuge leida, on suured silmad ja näeb mõndagi vale perspektiivis. Kas meie noorsugu on patriootiline? Jah, seda ta on, vastuvaidlemata. Noorsugu armastab loomusunniliselt oma maad, oma rahvast, oma emakeelt ja on näidanud hädaohu silmapilkudel, et ta valmis on ennast ohverdama.

Kõikide poolt vastuvõetud kasvatussihiks meie koolides on: noori kasvatada kõlblisteks isikuteks, keda juhib nende tegevuses häduse ja õiguse ideaal. Kuid ükski kool ei saa arvesse võtmata jätta oma aja kultuuri. Kooliküsimusi peab alati sisepoliitiliste püüdmiste ja vooludega kokkukõlas läbi mõtlema.

Eesti on demokraatlik vabariik. See riigikuju eeldab demokraatliselt mõtlejaid kodanikke. Ootamata, lühikese aja jooksul saime uue avara riigikuju, kas oleme selle väärilised kodanikud? Kaugeltki veel mitte. Endine isevalitsusline kord ei lubanud rahval osa võtta tähtsate poliitiliste ja sotsiaalsete ülesannete lahendamisest. Rahval oli eestkostja, kes tema eest tegutses,

ta oli ainult valitsemis objekt ja sellepärast ei saanud ka areneda väärtusline demokraatiline idee, et rahvas ise paratamata tarvilik riikline orgaan on, et ta kohustatud on riigiasjadest osa võtma. Poliitiline harimatus ja ükskõiksus pidi maad võtma. Uus riigikord, kus ülem võim on rahva käes, ei või sallida sarnaseid kodanikke, vaid kõikidel tuleb tegemist teha poliitiliste küsimustega. Tuleb teid otsida, kuidas seda ühist kätte leida, mis meid kõiki üksteisega siduda suudab, kõikide lahkuminekute pääle vaatamata üksikasjus. Täiskasvanute enesekasvatuse kõrval peab sammuma noorsoo poliitiline kasvatus. Ärgu arvatagu, et mina propageerima hakkam parteipoliitika sissetoomist koolidesse, sellest olen kaugel. Poliitika all mõtlen siinkohal poliitikat laiemas mõttes, kui iga kodaniku osavõtmist riigiasjust. Sellega ongi juba algus tehtud. Meie vanemate klasside õpilased teenivad kaitseliidus. Tohib eeldada, et neid säälm tutvustatakse riigikaitse mõttega. Seda ei saa teha, ilma et puudutatakse välispoliitikat, meie poliitilist orientatsiooni jne. Üldpoliitilisi probleeme harutatakse ka mujal, näit. õpilaste organisatsioonides. Mis meid huvitab, leiab ka ühel ehk teisel kujul vastukõla noorte hingis. Kahjuks paistab säälm mõnikord silma äärmiselt sallimatus teisiti mõtlejate kaasõpilaste vastu. Kaks laagrit, kellel silda ei ole üksteise juure, on mõlemad ühesuguselt kirglikud, paendumata. Demokraatiline kord ei ole tõesti mitte hõlbus asi! Väljas tungib rahvamass võimu poole, ta tahab oma kodaniku õigusi reaalselt näha, mitte ainult paberil. — elu keeb kui nõiatkatlas, koolis samuti. Rahvas ütleb: meil on armastus oma isamaa ja rahva vastu samuti külge süündinud kui teil, oleme loomusunniliselt patrioodid ja tahame seda täiel määral olla, osa võttes riigivõimust. Meie jaatame oma riiki, meil on aga ühtlasi õigus ja kohus puuduste pääle tähendada, mis meil valitsevad. Hääl ema ei armasta oma last ahviarmastusega, ei leia, et tema laps veata, ta näitab nende vigade pääle, annab nõu, kuidas neid parandada ja kasvatab lapse seesmist jõudu pahede kõrvaldamiseks. Samuti ka hääl kodanik. Ta näitab puuduste pääle riigikehas ja tal on lõpmata palju armastust ja kannatust, kui ta näeb, et puudusi katsutakse parandada.

Igal maal leidub üksikuid ringkondi, kes tahaks riiki valitseda ja riigivõimu kandjad olla ilma muu rahvata. Need ringkonnad peavad ennast ainuüksi patriootideks. Hurraapatriootideks, shovinistideks hüütakse neid mujal. Endistes isevalitsuslikes riikides moodustuvad need grupid kukutatud ainuvalitsejate poolehoidjate seast. Nad ihkavad vana aega tagasi, kus kõik vait oli ja surveabinõudega rahvast ohjas hoiü. Tuletagem meele näit. Saksa-maa heitlusi. Keisririigi poolehoidjad ei maga, vaid teevad kõik, mis neil iganes võimalik, et noor Saksa vabariik tugevnedä ei saaks.

Eesti olemasolu on kindlustatud ainult demokraatlise riigikorra juures. Noori tuleks tutvustada poliitika kui teadusega, kainelt käsitades teaduslisi küsimusi teaduslike tõsidusega. Parteipoliitiliseks seisukoha võtmiseks on aeg siis, kui noored ellu astuvad ja kui nad juba riigikodanikkudena tegutsema hakkavad. Poliitiliste teadmistega varustatud haritud noor kodanik ei saa sallimatu olla kaaskodaniku vastu, kellel teistsugune ilmavaade.

Vanema põlve edustajad aga, kellel noortega kokkupuutumist, ka neile peame esitama nõudmisi. Neid ei tohi halvata see alaliselt kiusav hirm, et noored midagi teha võiks, et nad võiksid mõne „tembuga“ toime saada. Kui tahame algatusvõimega isikuid kasvatada, siis ei suuda meie oma nõudmisi kasvatajate suhtes kunagi küllalt kõrgelt ülesseada. Nad olgu arenenud, kõr-

gelseisjad isikud, iseseisvad, julged, kes valmis oma õigekspidamisi kaitsma, kellel kindel seisukoht „neetud küsimustes“. Meil ei tohiks kasvataja ideaaliks olla hall keskpärasus, sest mis tuld võib sütitada teise hinges inime, kel enesel tuli puudub?

Kokkuvõttes tahan ütelda: patriotismi puudust ja seesmist hädaohtu ei ole meil karta, kui demokraatliku vabariigi raamidesse valame sisu, mis arvestab terve rahvaga, mitte ainult ühe osaga. **M. Kurs-Olesk.**

Avalik arvamine ja poliitilised erakonnad.

Demokraatliste riikide elus etendavad avalik arvamine ja poliitilised erakonnad väga tähtsat osa. Kui nüüdisaja riikide poliitiline korraldus esineb keerulise mehhanismina, mille loomiseks ja käsitamiseks vaja läheb kõige paremaid eriteadlasi ning poliitikakunsti reeglite ja sotsiaal-teaduste õpetuste hoolsat silmaspidamist, siis esinevad avalik arvamine ja poliitilised parteid jõuna, mis seda mehhanismi käima panevad ja tegevuses hoiavad ning selle töö-saaduse sisu ära määravad. Ja kui nad ka ei ole seejuures ainukeseks jõuks, siis ometi kõige tähtsamaks, mispärast meil küllalt põhjust on mõlemaid tähendatud tegureid natukene täielikumale vaatlemisele võtta.

Avalikuks arvamiseks nimetame meie seisukohta, mida seltskond omaks võtab teatavate küsimuste ehk teatavate sündmuste puhul. Näiteks: kui 1917. a. lõpul enamlased Eesti maapäeva Tallinna Toompealt laiali ajasid ja demokraatliku omavalitsuse asemel oma diktatuuri maksuma panid, siis äratas see vihatorni üle kogu maa, vähemalt kolmveerandis osas Eesti seltskonnas. Meie võisime selle sündmuse puhul öelda: Eesti avalik arvamine oli enamlaste vägitegude ja diktatuuri vastu. Kui päevakorrale tekkis küsimus, mis peab iseseisvas Eestis sündima mõisnikkude suurmaapidamisega, siis olid ilma erandita kõik eestlaste ringkonnad selle poolt, et mõisad tulevad taludena rahva keskel ära jagada. Meie ütleme selle kohta: Eesti avalik arvamine nõudis suurmaaomanduse likvideerimist. Küsimuse kohta, missugune peab olema iseseisva Eesti riigikord, vastas avalik arvamine samal teel, et Eestist peab saama demokraatline vabariik. Jne.

Kuid avalikul arvamisel kui seltskonna seisukohal on veel üks iseloomulik tundemärk: Ei ole küllalt, et meil tegemist on ühemeelse, solidaarse seltskonna seisukohaga, vaid see ühemeelsus, solidarideet, peab olema teadlik. Viimane tundemärk ei ole sugugi kõrvalise tähtsusega, sest just teadlik ühemeelsus suure hulga teiste isikutega annab igale üksikule isikule kindla usu, et tema arvamine on õige, ja arendab temas jõudu ning pingutus-tarvet oma õigekspeetud arvamise teostamise sihis. Ja just viimasele asja-oiule põhjenebki avaliku arvamise kui sotsiaalse jõu tähtsus.

Iga idee püüab teonemisele, realiseerumisele; iseäranis aga püüab selle poole niisugune idee, mille taga seisab suur hulk inimesi, keda idee vaimustab ja kokku koondab.

Siin sattume aga kokku raske küsimusega: Mil viisil on siis tegelikult elus võimalik saavutada riigi miljonite elanikkude keskel ühes ehk teises küsimuses ühe või teise juhtumise puhul niisugust ühemeelset, solidaarset seisukohta, et sellel eelpoolnimetatud avaliku arvamise jõud oleks? Kas ei

ole avalik arvamine sellepärast ainult teoreetiliseks, õpetlaste poolt välja mõeldud pettekujutuseks, mis tegelikus elus iialgi ei või teostuda?

Seltskonnaliigete maitsete ja vaadete ühtlus on kergesti kättesaadav vähese kultuuriga ja vähemaarvulistes ühiskondlikkudes (sotsiaalsetes) gruppides. Mida madalamal üks ehk teine niisugune grupp kultuuriliselt seisab, seda vähem on tema liigetes, üksikutes inimestes, välja arenenud isikliku väärtuse tunne, seda vähem tuleb ilmsiks lahkuminekuid üksikute isikute oma vaadete ja maitsete vahel; ja seda rohkem allub niisuguse grupi iga üksik liige grupis üldiselt valitsevatele traditsioonidele, kommetele ning vaadetele. Seks aitab suuresti kaasa asjaolu, et väikearvulises ja madalal kultuurilises ühiskondlikus grupis seltskondlik kord on äärmiselt lihtne: tööjaotus on vähe arenenud, seltskond ei jagune oma tegevuse ja eluviiside poolest erinevatesse osadesse.

Kuid praegusaja haritud maades meie midagi sellesarnast ei leia. Selle asemel näeme siin rohkearvulise elanikkudekoguga riike, kelle majapidamine on äärmiselt keeruline ning põhjeneb väga laialiselt läbiviidud tööjaotusele, varade vahetus- ja laenuvahekorradadele. Sellepärast on meil siin raske leida ühtlast ühiskondlikku massi. Isikutunne on praegusaja demokraatlike riikide elanikkude keskel suuresti välja arenenud. Ühes sellega ei leia üldised traditsioonid ja ühisharjumused siin enam kaugeltki nii laialist tegelikku tarvitamist ega ei avalda üksikute ühiskonnaliigete mõtteviisi pääle nii tuntavat mõju kui algelistes, väikearvulistes ühiskondades. Igaüks püüab võimalikult oma vaateid iga asjaolu kohta esile nihutada. Nii puutume meie praegusaja keerulises ühiskonnas kokku isiklike arvamiste ja vaadete suure mitmekesisusega, aga mitte nende ühtlusega.

Teisest küljest:

Sotsiaalsete ja majanduslike vahekorradade suure keerulikkuse pärast jagunevad nüüdisaja miljonilised ja paljumiljonilised suured ühiskonnad hulgaks üksikuks rahvaklassiks ja organisatsiooniks. Sisemiselt hoiab neid klasse ning organisatsioone koos nende liikmete huvide ja sagedasti isegi vaadete teatav ühtlus. Kuid omavahel seisavad need klassid ja organisatsioonid sagedasti väga teravalt väljenduvais vaenulistes vahekorradades. Seesugune ühiskonna klassideks ja organisatsioonideks erinemine sünnib väga mitmesugusel alusel: majanduslikel, poliitilisel, usulisel, kultuurilisel jne. Ning nende huvide ja neist tingitud organisatsioonide eri-iseloomu tõttu võib iga kodanik ühel ja samal ajal korraga kuuluda veel mitmesse tähendatud organisatsiooni, sest et ükski organisatsioon üksinda tema huve rahuldada ei suuda; sel alusel aga on võimalikud jällegi väga mitmesugused keerulised vastolud ja kombinatsioonid.

Kas võime siis niisugustes tingimustes üldse juttu teha mingisuguse avaliku arvamise olemasolust seesugustes maades ehk riiklikes ühiskondades? Kas on oma koosseisu ja vaadete poolest nii mitmekesist seltskonda üldse võimalik ühendada vaadete, tunnete ja püüete ümber, mis ühised oleksid tema üksikuile liikmetele?

Arusaadav, et seltskonna ühendamine niisugustel tingimustel on raske. Ja kui mingisugused vastumõjud nende tingimuste mõju ei paraliseeri, on niisugune ühendamine ka saavutamatu; see tähendab: avalik arvamine jääb tekkimata. Nii see väga sagedasti ka sünnibki. Teinekord aga juhtub nii, et teatavas küsimuses mingisugune ühine seisukoht maksvusele pääseb ainult mõningates seltskonnakihtides, nimelt nendes, kelle huvid teatava küsimu-

sega otsekoheselt kokku puutuvad, ehk nendes, kes teistega võrreldes ühiskondliku elu küsimuste vastu võrdlemisi tundelikud. Muu osa seltskonnast jääb seejuures küsimuse vastu täitsa ükskõikseks ja ei reageeri sellepääle mitte kuidagi viisi. Niisugusel puhul võib ainult nende seltskonnakihtide arvamine, kes oma seisukohta teatava küsimuse asjas avaldanud, avaliku arvamise tähtsuse päale prätendeerida ja ainuüksi see avaldabki oma mõju sündmuste käigu päale. Missugune ja kui suure ulatusega see mõju on, oleneb muidugi juba selle seltskonnaklassi jõust ja mõjust, kes avaliku arvamise kandjana on esinenud. Kui sel klassil on suur ühiskondlik kaal, siis võib tema arvamine — masside erapooletuse ja ükskõiksuse puhul — suure tegeliku tähtsuse omandada, olgugi et tema arvamine on rahva vähemuse arvamine ja et tema nõudmised teinekord vastugi käivad passiivsete rahvahulkade huvidele. Sel asjaolul põhjenebki ülekaal, mille omandavad ühiskondl. elus väga sagedasti väikearvulised aristokraatlikud, plutokraatlikud jne. elemendid. Kuid samast asjaolust on tingitud ka väikearvuliste haritud rahvakihtide määrav mõju kogu maa poliitilise elu käigu ja sihi päale.

Võimalik on aga ka niisugune seisukord, et väikearvulistegi ringkondade keskel, kes ühiskonna poliitilisele elule tooni annavad, ei teki ühtmeelt. Avalikul arvamisel on mitu üksteisest erinevat ja üksteisega lepitamatut voolu. Muidugi mõista, ei saa niisugusel puhul ühtlast avalikku arvamist tekkida. Kuid niisugune seisukord võib olla ainult ajutine ja üleminev.

Ajajooksul kerkivad ikkagi teatavad üksikud voolud teistest kõrgemale ja saavad niiviisi valdavateks. Need voolud astuvad omavahel võitlusesse ning siis sünnib nähtus, mida Tarde teravmeelselt on ristunud nimega: „ideede loogiline kahevõitlus“. See kahevõitlus võib lõppeda teatava ühe idee täieliku võiduga. Kuid võit võib ka poolikuks jääda: vaatamata kõigi järelandmisteh ehk kompromisside päale, mis võidulepääseva idee poolehoidjate poolt vastastele tehtud, võib leiduda ikkagi „leppimatuid“, kes mingisuguste järelandmistega nõus ei ole. Kuid see ei takista meid kõnelemast „valitsevast avalikust arvamisest“; niiviisi nimetatakse teda sellepärast, et ta ei ole ühemeelne, et teda ei jaga kõik, vaid et tema kõrval on mõjuvusele püüdmas veel teisi, mittevalitsevaid arvamisi.

Teinekord juhtub, et niisugused ideede kahevõitlused enesega kaasa kiusuvad mitte üksi neid, kes ühiskondlikkude küsimuste vastu kõige tundlikumad ehk neist kõige enam huvitatud, vaid ka kogu rahvahulki. See oleneb kas küsimuse väga tähtsast ehk kõigi rahvakihtide huve puudutavast iseloomust, või ka rahvahulkade võrdlemisi kõrgeast vaimlisest ja kõlblisest tasapinnast, mille juures ta ka vähemsilmapaistvate asjaolude päale reageerima hakkab, nendes seisukohta püüab võtta. Et seesugune arenemisaste tingimata tarvilik ei ole, vaid sagedasti küllalt on küsimuse erakorralisest tähtsusest, selgub juba kas või 1. detsembril sündmustest Eestis, mille vastu äärmist luvi ja oma seisukoha avaldamise tarvet tundsid mitte üksi enamarenenud, haritud seltskonnakihid, vaid peaaegu kogu rahvas, oma poliitilise arenemistaste päale vaatamata.

Kui avalik arvamine ühel ehk teisel viisil nähtavale ja kuuldavale on kerkinud, siis kujutab see enesest jõudu, mida arvesse võtmata ei saa jätta. Ta püüab ennast maksmata panna, teoks saada, ja avaliku arvamise nõudmisteh kategoorilisel tagasilükkamisel võivad olla väga kardetavad tagajärjed.

Tõsi, nüüdisaja riikidel on tarvitada rida väga võimsaid abinõusid selleks, et sundida seltskonnaliikmeid võimuesitajate otsustele alistuma: sõja-

vägi, kõigi nüüdisaja tehnika saavutustega varustatud sõjariistus jõud. Selle jõu väljaarenemine on poliitiliste sündmuste käigu pääle viimastel aastakümnetel suurt mõju avaldanud. Nüüd ei ole enam võimalik mässu toime panna ja võidule viia kahevõitluse püstolitega, seesuguste tuleriistade ladusid tühjaks röövides; ei ole ka mõeldav võitlus jahipüssidega varustatud rahvahulkade ja vintpüssidega varustatud sõjavägede vahel; ning ükski barrikaad ei suuda vastu panna ega kaitset pakkuda praegusaja suurtükkide tule ees. Ei ole sugugi mitte paljas juhus, et igasugused mässud ja revolutsioonid, mis enne 1848. aastat Euroopas nii sagedased olid, just sõjaväelise varustuse uuemisest saadik väga harvaks on jäänud.

Kuid kõigest sellest ei järgne sugugi, nagu oleks avaliku arvamise tähtsus sõjaväelise tehnika edenedes vähenenud ja oma kui võimsa ühiskondlise jõu seisukoha kaotanud. Ei või kunagi meelest ära libiseda lasta põhitõde, et riik nagu iga teinegi inimlik ühiskond koos püsib ainult tema liikmete hingeliste sidemete tõttu ja et ükski riik ei või neid sidemeid lõdvendada enese olemasolu kaalule panemata ja hädaohusse saatmata. Ja ei ole kahtlust, et võim, mis avaliku arvamise kangekaeiselt tähelepanemata jätab, just selles silhis tegutseb: ta lõdvendab sidemed riigivõimu ja elanikkude vahel, millel riikline ühendus tõsioluliselt põhjeneb, ning viib enese seega hukkamisele.

Valitsus, kes mõtleks end ainult sõjariistus jõu abil võimul hoida, peab arvestama ka sellega, et võib juhtuda seisukordi, mil rahvas ükskõikseks on muutunud isegi sõjariistus jõu vastu. Vene 1917. a. revolutsioon pakub sellest veel üsna hilise ja värske näite. Kui puudutatud huvid liig kallid, siis ei kohku kodanikud nende kaitsmisest tagasi ka sõjariistus jõu ees. Ja valitsusel, kes oma kodanikkudega järjekindlasse sõjariistus võitlusesse astub, tuleb siis arvestada kõigi nende kultuuriliste ja majandusliste viletsustega, mida kodusõda rahva loovaid jõude vähendades enesega riigile kaasa toob. Venemaa pakub ka selle kohta meile kõige selgemaid näiteid.

Tuleb veel tähendada, et ühes sõjatehnika arenemisega muutuvad tehnilised tingimused ka teistes elu-olukordades. Nende hulgas, nagu varsti näeme, on terve rida seesuguseid, mis juba iseenesest kaasa mõjuvad avaliku arvamise päevakorrare toomiseks. Sellepärast võime öelda, et tehnika edenemine mitte avaliku arvamise kui sotsiaalse jõu tähtsust ei vähenda, vaid seda sagedasti koguni suurendab. Ainult tema avaldumis- ja teostumisviisid muutuvad, saades kultuurilisemaiks: sõjariistus revolutsioonide asemele astub ikka enam ja enam puht-ideeline võitlus.

Välispidiselt näitab avalik arvamine end väga mitmesugusel kujul ja väga mitmesuguste abinõude varal: ajakirjandus, kirjandus, mitmesugused kollektiivsed teadaanded ning märgukirjad ja palju muud seisavad selles mõttes tema teenistuses. Valitsusasutuste osast avaliku arvamise asjas kõneleme eelpool.

Sagedasti tarvitatakse kõmulisi poliitilisi meelevaldusi kasuga mitte ükski avaliku arvamise avaldamiseks, vaid ka tema kujundamiseks. Nimelt: hästi ettevalmistatud poliitiline meelevaldus äratav mulje, nagu oleks see, mis niisugustel meelevaldustel avaldatakse, juba välja kujunenud avalik arvamine ise. Ja sellena avaldab ta ka oma mõju: ta sunnib kõhklejaid ja kahtlejaid teatava vooluga ühinema, arvates, et selle taga peitub suur sotsiaalne jõud. Selles seisab sagedasti suurte hästiorganiseeritud miitingute ja meelevalduste terve tähendus. Enamlaste tegevus. Eestis enne 1. detsembrit, kõige oma ülespuhutud välise efektiga, mida

otsaga viidi isegi kohtusaalidesse, kujutas enesest kõige selgemat ja sihikindlamat avaliku arvamise meisterdamise katset, mille viimaseks, kuid saatuslikeks vaatuseks oli 1. detsembri väljaastumine ise.

Mitmesugused sotsiaalsed tingimused võivad avaliku arvamise väljakujundamiseks ükskord soodsamad, teinekord vähemsoodsad olla. Sellepärast ei ole avaliku arvamise tähtsus ja mõju mitmesugustel ajaloolistel silmapilkudel ja mitmesuguste poliitiliste tingimuste juures kaugeltki ühesugune.

Väikestes Greeka linn-vabariikides sündis avaliku arvamise väljakujundamine otsekoheste mõteteavalduste teel rahvakoosolekutel, missuguseid väga sagedasti peeti, peamiselt just selle väikese kodanikkudehulga osavõttel, kes moodustasid antiik-demokraatia vabade kodanikkude klassi. Avaliku arvamise avaldusvormideks olid sääal rahvakoosolekute otsused, aga ka mitmesugused kirjanduslikud teosed, iseäranis näitekirjanduslikud, mis ei olnud sagedasti muud midagi kui avaliku arvamise „kohtuotsused“ mitmesuguste põlevate päevaküsimuste üle. Otsekohestes demokraatiates, missugusteks need antiik-vabariigid enamasti olid, esines avalik arvanine otsekoheselt, ilma mingisuguste kaudsete abinõudeta, enamasti ka kodanikkude üldkoosolekute poolt väljaantud seadustes ja isegi kohtuotsustes, millede tegijateks olid sagedasti samad koosolekud. Kui avalik arvanine oli kindlusetu, väljakujunenud ideaalidele ja traditsioonidele alistumatu, siis avaldus sama ebakindlusetus ka antiik-demokraatiade seadusandluses ja kohtuotsustes.

Vanas Roomas on meil tegemist samasuguste otsekoheste demokraatiatega. Kuid vastandina näit. Ateena demokraatiale, oli sääal traditsioonide autoriteet palju tugevam, ja sellepärast leiame sääal ka palju suuremat püsivust ning kindlust seadusandluses, suuremat austust traditsiooniliste võimuasutuste vastu ning väljakujunenud õiguslise korra vastu. Ühiskondliku kõlbluse alal löid roomlased avaliku arvamise süstemaatiliseks väljendajaks oma eriorgaani: tsensori, kellele kuulus õigus kodanikkude kommete järele valvata (regimen morum). Vabariigi aja lõpul muutus olukord halvemaks: Rooma linnriigi rahvakoosolekud andsid seadusi tervele laialisele riigile, see juures mitte olles terve rahva avaliku arvamise avaldajaks, isegi mitte ühe rahva klassi avaliku arvamise avaldajaks üle kogu riigi: riigi piirid olid liig laialisteks paisunud selle jaoks, et neist tähelepanuväärilisem hulk kodanikke sääalt rahvakoosolekuile oleksid võinud kokku tulla. Rahvakoosolekud muutusid niiviisi peamiselt ainult Rooma linna kodanikkude koosolekuiks ja ainult nende avaliku arvamise väljendajajaks. See avalik arvanine aga oli juba väljasuremisel, tal ei olnud enam endist kindlust, tõsidust, otsekoheust. Impeeriumi ajajärgul langes avaliku arvamise tähtsus veel enam: Rooma linn kaotas nüüd ainukese valitsemiskeskkohta tähenduse ja vabariiklikud asutused, mis tema elanikkude avaliku arvamise tegelikkudeks avaldajateks olnud. Ja selle asemele ei kujunenud mingisugust teist avalikku arvanist, mis määratu suure poliitilise üksuse elanikkudeperet oma ümber oleks koonandanud. Liig suured poliitilised ja kultuurilised lahkuminekud olid riigi üksikute osade vahel, läbikäimine nende vahel ei olnud küllalt elav ja sellepärast ei saanud tekkida ka üleriiklise iseloomuga avalikku arvanist. Niisugune vaimline ühtlusetus sai hiljem Rooma riigi lagunemise ja antiik-kultuuri kokkuvarisemise peapõhjuseks. See käib muidugi ainult Rooma riigi kui terviku kohta. Üsikutes riigiosades (provintsid) väljendus avalik ar-

vamine veel kaua aega iseäralistel provintsiikoosolekuid, kes oma hädade pääle sagedasti imperaatorite tähelepanu juhtisid.

Samasuguste tingimustega puutume kokku ka keskajal. Tolleaegsete riikide elanikud asusid jällegi liig laiali selleks, et tekkida oleks võinud ühine avalik arvamine laialisemate maa-alade rahva keskel. Kõigepäält oli riikline ühtlusetunne keskajal liig lõtv. Palju suurema tähtsusega oli igale üksikule see kohalik seisusline grupp, kuhu ta kuulus, palju tähtsamaks peeti sidemeid teatava poliitilise patrooniga, kui riiklise üksusega, kuhu need grupid ja patroonid kuulusid. Sellepärast võis sel ajal tekkida ainult üksikute ühiskondlike gruppide arvamine, aga mitte kogu riigi rahva oma. Vähe arenenud oli keskajal ka rahvusliku üldsuse ja ühtluse tunne, mille pääle praegusel ajal suurt rõhku pannakse. Puudulikud olid ühtlasi postüühendused ja muud vastastikuse läbikäimise ning mõtete-edasikandmise võimalused. Ka lõhes-tasid kodanikkudekogu igasugused seisuslised ja usulised vahed. Ja ka ühiskondline ning poliitiline mõte ise oli tol ajal peaaegu liikumatus uinumisseisukorras; autoriteetide jõud, katoliku kiriku võim ja traditsioonid olid liig tugevad ja see ei lubanud üldse oodata niisugust vaba ja muutlikku avalikku arvamist, nagu seda võisime tähele panna antiik-vabariikides. Keskagesteid riike ei ühendanud mitte elanikkude üldised tunded ja vaated, vaid ennemini riigivõimu väline ühtlus, kusjuures selle riigivõimu ülesanded mitte väga ligidalt elanikkude igapäevastesse huvidesse ei puutunud.

Uuele ajale lähenedes kõik need tingimused aga muutuvad. Humanism kõvendas isiku iseteadvust, usku inimkonna loovasse geeniusesse, ja nõrgendas ühes sellega autoriteedi tähtsust ning traditsioonide tingimatut maks-vakstunnistamist. Riigivõimu tugevnenemise ja kosmopoliitilise katoliku kiriku nõrgenemise alusel hakkab suuremat kindlust omandama riiklise ühtluse tunne. Sellega käsikäes käib poliitilise patronaadi ehk eestkostmise lõdvenemine, seisusliste ning kohalikkude kutseorganisatsioonide tähtsuse kokku-kuivamine. Postiolud ja muud tingimused elustavad vastastikust läbikäimist. Valitsejakodasid ümbritseva elu arenemine loob päälinnadest suured kultuuri-lised ja poliitilised keskkohad. Raamatutetrukkimine andis kätte võimsa abi-nõu igasuguste ideede levitamiseks neist keskkohadest, ja — ühes sellega — laialiste seltskonnakihtide vaadete ühtlustamiseks.

Kui vana- ja keskajal juttu võis olla pääasjalikult ainult r a h v a h u l k a d e s t, kelle liikmeid ühtlustas ainult lihtne füüsiline, otsekohene ükstei-sele lähedalolu, siis hakkab uuele ajale lähinedes ikka enam ja enam esiplaanile kerkima p u b l i k u m, kelle all tuleb mõista inimeste gruppi, keda ühendab trükisõna kaudu laialikantud ideede mõju.

Kõik need tingimused löid võimaluse laialise seltskondlike ringkondade ühendamiseks üldiste ideede ja üldiste vaatepunktide alusel. Poliitiliste teadete kiire levinemine äratas juba iseenesest seltskonna suuremat huvi üld-poliitika küsimuste vastu. Selle tagajärjel puutume me juba XVIII. aasta-sajal Euroopa enamarenenud riikides kokku üsna ilmekalt väljaarenenud avaliku arvamisega. Prantsusmaal juhitakse seda arvamist Pariisist ja oma ühtlase mõjuga astub ta ägedasse võitlusesse vana korra vastu. Valitsevaks avalikuks arvamiseks seejuures on siin, nagu selgub, keskklasside — kodan-laste ja vaimulikkude — arvamine, ja need ongi, kes kõrgemate eesõigusta-tud klasside vastu otsustavalt välja astuvad.

Inglismaal oli XVII aastasada ajajärguks, mil poliitilises elus valitses kõrgemate klasside — nobility ja gentry — arvamine, mida siis tolleaegseks

Inglise avalikuks arvamiseks tuleb nimetadagi. Selle kõrval tuli ühtlasi ette aga ka juhtumisi, mil laialisemadki elanikkudekihid oma miitingutega ja märkikirjadega poliitilise elu näitelavale astusid.

Veel soodsamaid tingimusi avaliku arvamise väljakujunemiseks tegeliku poliitika küsimustes pakkus XIX aastasada. Tehnilised edusammud etendasid seejuures tähtsat osa. Tuletame meele kas või raudteede, aurulaevade, telegraafi ja telefoni tekkimist ja kasutamist. Sellega ühenduses omandas määratu suure tähtsuse ajakirjandus, mis meie ajal avaliku arvamise väljarendamises otse erakorralise mõju on omandanud, raamatu endist tähtsust suuresti vähendades. Tõsi, sel asjaolul ei puudu ka omad eitavad küljed. Üsna põhjendatult tähendatakse, näiteks, selle pääle, et ajakirjanduse valdavale mõjule pääsemisega avaliku arvamise juhtimine, raamatumõju ajajärguga võrreldes, vähem-autoriteetsetesse kätte on libisenud. Sama põhjendatud on seletus, et igapäevane ajakirjandus ühekorraga liig suurt hulka teateid tuues ja neid liig lühikese aja järele vaheldades inimeste tähelepanu liig suuresti killustab ja suuremad küsimused sagedasti igasuguste tühiste teadete rägastikule varju jäävad.

Kuid ometi ei suuda kõik need eitavad küljed tühjaks teha ajakirjanduse suuri teeneid, demokraatlise poliitika mõttes, rahvahulkade keskel poliitilisi aateid laiali lootades ja juba sellesamaga teadlikku huvi äratades poliitilise elu vastu. Ei tule unustada ka seda, et ainult igapäevase poliitilise ajakirjanduse tõttu maksvusele on võinud pääseda kohtuasutuste ja rahvaesituste tegevuse avalikkus. Vana Euroopa esituselised kogud tegutsesid mitte üksi lahus valijaist, vaid ka väljaspool nende alalist järelevalvet ja kontrolli, missugune asjaolu tähendatud esituste töö iseloomu pääle muidugi mõjuta ei võinud olla: nad ei olnud kaugeltki sel määral maa avaliku arvamise väljendajaks kui praegused parlamendid. Ennemini olid nad iseäralisteks omaette arvamistega poliitilisteks üksusteks, kui riigi rahva avaliku arvamise edustajaks. Huvitav on siia juure tähendada muu hulgas asjaolu, et isegi Inglismaa parlamendi istangud XVIII aastasajal veel kinnised olid ja nende tegevusaruannete avalikkuse ette kandmine suurte raskustega ühendatud oli.

Vanaaegsetes demokraatides olid harilikult kõik täisõiguslised kodanikud otsekohesteks osalisteks riigi valitsemisel, nimelt — rahvakoosolekute kaudu. Riigi piiride kitsus ja täisõigusliste kodanikkude vähearvulikkus suurte orjahulkade kõrval kergendas seda. Praegusaja riikides, millede piirid võrdlemisi laialised ja kus peaaegu kõik täisealised kodanikud ühtlasi ka täisõiguslised, on seesugune rahva otsekohene osavõtmine riigi valitsemistööst võimata. Selle asemel on loodud kaudne osavõtt — rahvaesituste kaudu. Rahvaesitused, kus nad vabal, rahvameelsel alusel organiseeritud, on sagedasti üsna õiglasteks riigi avaliku arvamise väljendajaks. Kuid — mitte alati. Tihti tuleb ette juhtumisi, kus parlamentide arvamine maa avaliku arvamise vastollu sattub. Põhjuseks võivad siin olla erakondlikud seisukohad, rahvasaadikute liig vähene kokkupuutumine rahva enesega ja selle tagajärjel — puudulik avaliku arvamise tundmine. Et selle üle selgusele jõuda, seks tarvitatakse suuremas hulgas riikides parlamendi laialisaatmist, mõnel pool — ka Eestis — rahvahääletust. Valimised ning rahvahääletus on niisugustel kordadel abinõudeks, mille kaudu parlamendi ja seltskonna arvamise vahel püütakse ühtlust jalule seada. Uusi valimisi välja kuulutades ehk rahvahääletust toime pannes appeleeritakse maa ava-

liku arvamise ees parlamendi oleva koosseisu ja tema tõekspidamiste pääle, lootuses, et sääljures ilmsiks tuleb maa arvamise lahkuminek tema esituskogu enamuse arvamisega.

Siit on selge, missugune side valitseb avaliku arvamise ja nüüdisaja riikide rahvaesituste vahel. Õieti organiseeritud ja vabalt tegutsevad rahvaesitused annavad avalikule arvamisele võimaluse riigi poliitika pääle otsekohest mõju avaldada. Kuni avalik arvamine veel pole välja arenenud ja enesest suurt sotsiaalset jõudu ei kujuta, ei tunta ka rahvaesituste eneste järele suuremat tarvidust. On aga avalik arvamine juba välja arenenud, siis tungib ta kõigest jõust ka esile, püüdes reaalselt mõju avaldada poliitika ja seadusandluse pääle. Rahvas, kes on hakanud elavat huvi üles näitama oma poliitilise elu vastu, kes oma hindamise ja arvustamisega selle pääle reageerima hakanud, ei suuda enam leppida oma saatuse rahuliku päältvaataja osaga, vaid püüab selle korraldamisest ka tegelikult osa võtta. Esiimeseks sammuks on siin ikka rahvaesituse sisseseadmise nõudmine, mille kaudu avalik arvamine enesele võimalust tahab saada edasitegutsemiseks.

Selle nõudmisega peavad riigid viimaks arvestama, sest eelpool näitاسime juba, kui hädaohtlikud tagajärjed riigi enese olemasolule võivad olla avaliku arvamise kangekaelsel tähelepanemata jätmisel.

On aga rahvaesitus viimaks saavutatud, siis on avaliku arvamise järgmiseks püüdeks — seda oma mõju all hoida ning oma soovide teostajana näha.

Nüüd tekib lõpuks küsimus: kas on avalik arvamine eduline ehk edutav jõud? Vastus tähendatud küsimuse pääle oleneb iga üksiku juhtumise kohta maksvatest asjaoludest. Mõnikord seisab avalik arvamine uuenduste poolt ja koguni — nõuab neid kirglselt. Ja kui tema püüded ajakohast ning küllaldast rahuldamist ei leia, siis võib ta omandada protesteeriva ilme ning revolutsiooniliste plahvatustele viia. Niisuguste plahvatuste puhul saab äraiganenu ja kõlbmatu kõrval harilikult hukka ka palju niisugust, mis täitsa ajakohane ja eluvõimuline. Siit tekib reaktsioon, vastumeelsus revolutsiooniliste plahvatuste ja nende tagajärgede vastu, ning see reaktsioon tegutseb enamasti samasuguse kirglikkusega ja sallimatusega. Rahva elu ja edenemine omandab kõige selle tagajärjel tihti kauaks ajaks ebakindla ja haiglase ilme. Teinekord esineb avalik arvamine kindlasti vana ja harjumuste ja traditsioonide kaitsjana, vastu olles igasugustele uuendustele, kui hääd ja otstarbekohased need ka ei ole. Rohkesti näiteid selle kohta pakuvad Schveitsi rahvahäätused. Neis lükatakse parlamendi poolt vastuvõetud seadused sagedasti tagasi, kusjuures seks väga tihti mingisugust muud põhjust pole, kui lihtne vastumeelsus uuenduste vastu ja osalt ka — kartus nende ees, olgugi et häätelamiselolevate uuenduste sihiks on just rahva elukorra parandamine, aga mitte milgil tingimisel selle halvendamine. Järjekult: rahvas on siin tagurlisem kui tema esituskogu. Seda nähtust seletavad mõned teoreetikud üldise tõsiasjaga, et suurtel rahvahulkadel üldse kergem on ühineda eitava il otsustel, kui jaatavail.

*

Nüüd võib lõpuks küsimus tekkida: kui avalik arvamine esineb riigipoliitilises elus nii tähtsa ja mõjuva jõuna, et temaga mittearvestamine riiklist hädaohtu tähendab, kas ei ole siis praeguses ühiskonnas esinevail mitme-

sugustel huviringkondadel püüeid seda jõudu just oma huvide vankri ette rakendada? Tõesti, need püüded on olemas ja abinõudeks tähendatud püüete teostamisel on just poliitilised erakonnad. Missugust osa need avaliku arvamise väljakujundamisel ja rakendamisel etendavad, sellest teinekord.

Ainetel **A. Tammann.**

Saksa kants Eesti ev.-luteri usu kirikus.

Tallinnas, teisel üldisel ev.-luteri kiriku kongressil 1919. a. septembri keskpaiku seisid rühmitused, kes kiriku vabastamiseks ennast koondanud olid, esmakordselt silm silma vastu „herrade ja õpetajate kiriku“ poolehoidjatega. Avalikuks sõja kuulutuseks sai järgmine resolutsioon: „II Eesti kiriku-kongress tunnistas paljude teguviisi okupatsiooni võimude kõlblises ja tegevas tallamises täiesti kahjulikuks ja on selle pääle kindel, et meie kirik tulevikus tahab tõsise rahvakirikuna Eesti ev.-usu rahva kasuks töötada“. Tõusis torm. Saksa soost kirikuõpetajad ja nende poolehoidjad eestlased, nagu näit. Treumann, Tartu Peetri II-st, tegid süütu näo ja imestasid, resolutsiooni esitajatele raskeid etteheiteid kaela pildudes, kuidas üldse niisuguse ettepanekuga välja tohiti tulla. Praegune ülikooli koguduse saksa pihtkonna õpetaja sai sellega toime, et seletas: „kongress ei peaks mitte seda tegema, mis rahvas tahab“. Hoolimata kõigest sellest võeti resolutsioon kongressil suure häälecanamusega vastu. See oli esimene raske hoop kokkuvariseva kantsi pihta. Kuid sellele järgnes teine tõsisem. Pärast üksikkirikute, praostkondade ja piiskopkonna ajutise korralduse vastuvõtmist esitas Tallinna Jaani koguduse saadik teadaande: „Täna vastuvõetud kiriku korralduse läbi tunnistas kongress tõeks, et meie kiriku elu juhtivad asutused selle korralduse põhjal valitud peavad saama. Praegune konsistoorium on äraiganenud seaduste ja korralduste põhjal ametis olev asutus, ta ei ole mitte aakohane ega ajanõuetele vastav. Sellepärast nõuab praegune kongress kui kõigi Eesti vabariigis olevate ev.-luteri usu koguduste ainuke autoriteetlik esitaja, et meie praegune konsistoorium tema terves koosseisus ametist tagasi astuks ja kongress vastuvõetud korralduse põhjal uue konsistooriumi tema terves koosseisus valib“. See tuli vastasrinnale ootamata, nagu välg selgest taevast. Ei aidanud ägedad vastuvaidlused ega kavalad sõjaplaanid. Vana konsistoorium piiskop Kentmanniga eesotsas oli sunnitud tagasi astuma. Valimistel jäi Kentmann vähemusse. Uueks piiskopiks valiti praegune piiskop J. Kukk. Saksad jäeti konsistooriumis täiesti ilma esituseta, mis pääl nad teatasid, et enestele tegevuse vabaduse jäätavad. Sakste kants herraskiriku kujul oli langenud.

Need kaks otsust on põhjapaneva tähendusega Eesti ev.-luteri usu kiriku elus. Esimesega on selgel sõnal öeldud, mis suunas edaspidine kiriku elu ja tegevus arenema peab. Ta „tahab tõsise rahvakirikuna“ eesti rahva paremaks käekäiguks töötada. Teisega pühifi kiriku valitsemise ja juhtimise keskvalitsusest need jõud, kes uuest sihist kõige vähematki teada ei tahtnud ega taha ka praegu. Kongress valis nende asemele usaldusväärilised isikud, kelle kõige parema tahtmise juures kõige vähematki kahtlust ei või olla ja kes kogu oma jõu ja kogemused rakendasid ülesseatud sihtide saavutamisele. See pole põrmugi nii kerge olnud, nagu vahest esimeses vaimustuse tuhnas paljudele ehk paista võis. Viis aastat on möödunud sellest tähtsast kongres-

sist. Riiklises elus on selle aja jooksul palju suurt ülesehitavat ning põhjanevat tööd korda saadetud, mille väärtust hinnatakse väljamaalgi kõrgelt. Kui kongressil mitmelt poolt õigusega rõhutati, et kirik peaks demokratiseeruma ja teed otsima, kuidas ta saaks ennast vaesemate kiiltide pääle toetada, siis ei ole seda suurt ümberkujundamist seni veel põhjalikult läbi suudetud viia, vahest ainult väiksem osa ülesandest on täidetud. Viie aasta eest öeldud sõnad: „reformatsiooniline kirik läks juba demokraatilisest mõttest välja, pärast pööras ta ennast aga demokraatia vastu. Pöörame ümber, siis kaob vastolu, siis tuleb rahvas meiega ühes“, ei ole nüüdki veel oma maksvust kaotanud.

Selle pikaldase edenemise põhjused on mitmesugused. Suure tähtsusega on avalik deklaratsioon „enesele tegevuse vabaduse jätmise“ kohta. Kui algul paistis, et see rohkem raske kaotuse meeleepahas võetud poos oli, siis räägib pärastine võitlus ometi teist keelt. Ja diplomaatiliselt väga targasti ning kavalasti maskeeritult. Vigala kirikuõpetaja Maximilian von Buschi jõhker kiriku-poliitika leiab hääkskiitmist ning agarat toetamist päälkauba veel nii mõnegi eesti soost kirikuherra poolt. Silmakirjaliselt unustades selle, mis mitte just kaugesse minevikku ei kuulu — kiriku kuni shovinismini mineva saksa ümberrahvustamise poliitika — seletatakse nüüd nende herrade poolt, et kirikul ei tohi mingisuguseid rahvuslisi huvisid olla. Praost Põld kirjutab, näit., selle aasta „Meie Kiriku“ 1. numbris: „ehk jälle segatakse usulisi mõtteid ära rahvuslikeude ja poliitiliste mõtetega“. Ja „M. K.“ nr. 4 lausub ta, et nad „mitte Eesti rahvakiriku eest“ välja ei astu. Sellele kirjutavad kahtlemata ka saksasoost õpetajad ja juhid kahe käega alla. Aga samal ajal organiseeritakse agarasti Saksa-Balti kirikut. Saksa praost K. von zur Mühlen kirjutab sellest „Estländisch-Deutscher Kalender“is“ 1924. a. järgmist:

Sakslastel ei jäänud pärast kaotust II kirikukonverentsil muud üle, kui oma praostkond asutada. Selle kinnitas 1920. a. kirikupäev. Meid huvitab aga, kuidas selle praostkonna valitsemine korraldatud on. Kui teistes, Eesti praostkondades, juhtijaks ja asjaajajaks on praost, kuna iga-aastane sinod aasta jooksul üleskerkinud ja konsistooriumi poolt esitatud küsimused läbi arutab ning otsused teeb, siis on Saksa praostkonna korraldus ja ülesanded selle kõrvale veel palju laiemad, ehk küll mitte ametlikult. Zur Mühlen kirjutab sõnasõnalalt selle kohta: „Et Saksa praost ka ühelhoobil vähemusrahvuse kiriklik esitaja on, siis on tal sellest seisukohast välja minnes ülesanded täita, mis praosti ametikohuste raamidest üle ulatavad. Sellepärast otsustas esimene sinod õnnelikult, kui ta praosti kõrvale seadis ametisse töönõukogu, praostkonna valitsuse. Sellesse kuuluvad pääle praosti, kes kokkukutsuja ja ühtlasi ka eesistuja, sinodi poolt valitud 4 vaimulikku ja 4 ilmalikku liiget. Kõik jooksivad ja tähtsad, kiiret otsustamist nõudvad asjad, ka kõik sinodile tulevad ettepanekud esitatakse praostkonna valitsusele. Sinodi ees on see valitsus vastutav ja tema otsused on praostkonnale siduvad, kuigi nad maa-konna suhtes ainult eralaadilised on. — Saksa sinod astub kord aastas kokku. Sellest võtavad vastavalt kirikupäeva otsusele hääleõigusega osa õpetajad, köstrid, kui ka 2 saadikut igast kogudusest. Saksa sinod ei otsusta mitte ainult sarnaselt teistele sinoditele konsistooriumilt esitatud ettepanekuid ehk praostkonna valitsemisse puutuvaid küsimusi, vaid tema valitsemisringi kuulub kogu saksa-balti kiriklik elu, välis- ja sisesmisjon, hoolitsemine, et noorsugu teoloogiliselt kasvatataks, suhted välis-

kirikutega. Ta püüab ka ühenduses seista usuteadusega ja võimaldada õpetajatele mõtete vahetamist praktilise ameti tähtsate probleemide üle. „Kaugeleulatavad lahkuminekul teistest praostkondadest andvat praegupõhjust saksa kirikust kõnelda. „See on sellepärast nii kujunenud“, jätkab autor, „et sakslased nende endistest seisukohtadest välja on löödud, see on sellepärast nii kujunenud, et teisel küljel balti-saksa kirikliku elu ülevalpidamine võimalik ei olevat.“ *) Siin on must valge pääl kahepalega jaanusest. Kelle seletust siis veel uskuda, kui praosti enese oma. Ametliku konsistooriumi kõrval töötab illegaalselt saksa oma, kes endise balti-saksa kiriku asju korraldab ja ennast uutes oludes ümberkohendab, et positsioone juure võita. See on seesama vana kiriku-poliitika, mida eeslased ajaloos nii tihti valusasti oma turjal tunda on saanud. Tuletan siinkohal veel meele (omal ajal ilmus see ka kõigis Eesti ajalehtedes) Riia saksa häälekandja „Rig. Rundschau“ avameelset tunnustust mineva aastal Tartus ärapeetud kirikupäeva puhul, kust sakslased ühes praost Pölluga kirikupäeva surnuks kuulutades kärarikkalt lahkusid, Sakstele on „protestantismi vaimu“ küsimus õieti rahvuspoliitiline küsimus. Saksa pastoreid pahandab nõudmine, et „ev.-luteri usu kirik Eestimaal peab tõsiseks rahvakirikuks saama“ ja et „eesti rahvas peab kiriku juhtimise ja kiriku korraldamise oma kätte võtma ning vaba rahvakiriku looma“. Et see sündida ei võiks, tulevat lõhkuda praeguseid kiriklikke aluseid.

Et selle lõhkumistööga nalja ei tehta, selleks on rohkesti tõendus. Mitte korrald ei ole need jõud tormi jooksnud konsistooriumi ja Tartu ülikooli usuteaduskonna vastu, ehk küll esimene erapooletult kirikut juhib ja teine küll teadusline asutus oma ülesande kallal tööd teeb. 1923. a. juunikuul Tallinnas ärapeetud kirikukogul esines Kuresaare ülemõpetaja Bäuerle ettepanekuga, milles nõudis, et konsistoorium hästi läbi katsuma peaks, kas ülikooli lõpetajad õpetajaametis kandidaadid mitte väärdõpetuse alusel ei seisa. „Deutsches Kirchenblatt“ 1923. a. 4. numbris kirjutab A. Bidder väga halvaks panevalt samast teaduskonnast. Tema arvates olevat tõsised teaduslikud jõud usu teaduskonnast välja tõrjutud. Sakslased olevat „hirmul suurte traditsioonide pärast“, mis meie maalt niiviisi ära võetavat. „Meid ei ole ju vaja kuulata“, hüüab A. Bidder. „Meie häälel võib tuulde kosta, aga meie peame välja ütleva, mis meid nii kaua tõsise murega täitnud on: meie fakulteedi seisukord on kõige raskemaks järelemõtlemiseks põhjust annud. Niisuguse meetodiga võib küll natuke poliitikat teha, aga kiriku ja maailma ajaloo igavest ja püha ülesannet ei teenita sellega mitte“. Teaduskonnale olevat kas kaugemas või lähemas tulevikus haud valmis kaevatud. „R. Bote“ korrutas paari aasta eest umbes sedasama. Ta kahtleb, kas meie teoloogid omavad põhjaliku teadusliku hariduse Tartus. See küsimus tegevat „laid ringid“ rahatuks, sest pääle kirikuloo ja vana testamendi lugevat teisi aineid pastorid maalt, kes säält oma akadeemilisele tegevusele kutsutud. Fakulteedi siht olevat usuteaduse lähem ühendamine eesti rahvuslikkusega. Rahvuslised huvid tõusvat kõrgemale teaduslikkusest. Saksa üliõpilas-noorsugu olevat „tõhimumiline ja teadusliselt huvitatud“. Nende jaoks olevat asutamisel mingisugune kõrgem teoloogiline era-instituut, mis juba oma tegevust alanud.

Kirikus eneses ei ole lugu sugugi parem, vaid mõnes tükis veel halvemgi. Konsistooriumi jõupingutusi ja üleschitavat tööd püütakse igatepidi purus-

*) Kõik harvendused minu poolt. Autor.

tada, töötades vastu sääli, kus aga võimalik. Üldiseks on saanud hädakisa, et keskkassa makse kogudused ei tasu. Kui võlgnevate koguduste nimekirja silmitseda, siis paistab imelikul kombel silma, et suur osa neist just niisuguseid, muidu küll jõukaid kogudusi, kus õpetajateks sakslased ehk saksameelsed. Keskkassa maks on tänavu aastal 20 marka; ühe suurema koguduse õpetaja on aga täiskogule ette pannud ainult 5 marka maksumaksja liikme näält tasuda. See on väiksel revolutsiooni tegemine. Juba eespool nimetatud pastor R. Luther hurjutab aga keskkassa valitsust, et see ainustki abiraha möödunud aasta jooksul välja ei ole suutnud maksta. Kas see pole kaigaste kodaratesse pildumine! Mis sellega kätte tahetakse saada, on päevaselge: Halvata Eesti kirikulist elu. Teiselt poolt loeb sama Luther epistlit, et meie juures kristlik ilmavaade rohkem teoreetilisel kui praktilisel maksev on. Puuduvat kristlik vennaarmastus. Meie vagadus olevat praktilisele elule võõras, samuti nagu praktiline elu vagadusest eemal seisab.

Ja lõpuks, milleks nõutakse seda puhtluterlist usku nii ägedalt? Et jõude killustada ja et diskrediteerida Eesti kirikuõpetajaskonda ning konsistooriumi laiemate hulkade silmas. Teisiti ei ole sakslusel praegusel ajal võimalik oma herraskiriku sihte taotleda. Oleks liiga julm avaliku sildi all võitlusse astuda ja sama hää kui mängu käest äramängimine. Von Buschi võtted töötavad suuremat saaki. Seda rohkem, et paljud meie kogudustest sellest peenest ja tagaukselisest poliitikast veel aru ei suuda saada. Võib ju olla, et praost Põld tõesti oma südames puritaaniliselt puht luterlane on. Seda võib mõista, ka lugupidamisest ei saa keelduda niisugusel juhusel. Kuid see kõik on siis praost Põllu enese tahtmata väga soodne vesi saksluse veskile. Kui vähe meie kogudused veel kogu sellesse pooliitikasse tungida on suutnud, tõendab muu seas seegi asjaolu, et saksasoost ja -meelseid ametikandjaid parema meeleaga valitud on, jättes ukse taha Eesti pojad. Põltsamaa kogudus, kes omal ajal võimias oli õpetaja pärast lahinguid lööma, valis enesele peaaegu ühel häälel sakslase. Paide mitmekordsed valimised on ses tükis samuti iseloomulised. Kui veel arvesse võtta, et ametisolevatest kirikuõpetajatest kindlasti 73 sakslased ehk saksameelsed ja ainult 46 eestlased sõna otsekoheemas mõttes on, siis on selge kui sügavalt praegu veel sakslus Eesti ev.-luteri usu kirikus juurdunud on. See on seda kurvem, et viimane arv õieti väga laiapiriliselt võetud ja tõeliselt küll mitu korda väiksemana osutub.

Ei ole midagi imestada, kui selles olukorras hüüdjaks hääleks on jäänud nii prof. H. B. Rahamägi, prof. J. Köppu, kui ka teiste püüded meie kirikut välja viia sellest ebaloomulisest seisukorrast ja juhtida teda õigele arenemis-teele. Veel ei ole nähtavasti aeg kätte jõudnud, kus kogudused ärkaksid ja maha raputaksid kõik selle, mille hukka mõistis II kirikukongress Tallinnas. Vaid vastuoksa, Eesti ev.-luteri usu kirik elab praegu üht kurvemat ajajärku oma edenemisteel üle. Kuski ei paistaks nagu heledamat valgust. Jõudude killustus on paljud neistki pettumusele viinud, kes varem suurtest lootustest ennast kanda on lasknud. Aga Eesti vaba kiriku vastased hõõruvad häämeele pärast käsi ja teevad hoolega ja üksmeelselt selle hääks tööd, et viie aasta eest ümberlõikatud kantsi jälle kogu suuruses üles upitada.

Kui mujal riiklises elus meie pikil sammel omapärasusele vastu sammume ja eesti kultuurist tohime juba rääkida, siis seisab see kõik kirikus veel kaugel mägede taga. Esimesed päikese kiired, mis kord helendama löid, tahavad vägisi tuhmiks jääda. Kaua tuleb veel vahest võidelda. **J. Aunver.**

Kas üldise bioloogia dotsentuur või professor ?

Ülikooli põhikiri on saamil. Hiljuti oli vastavas komisjonis õppetoolide küsimus arutusel. Seal otsustati muu seas zooloogia dotsentuur ümber nimetada üldise bioloogia dotsentuuriks. Käesoleva kirjutuse autori arvates peaks aga kujundatama bioloogia dotsentuuri asemel bioloogia professor . Seda nõuab otstarbekohane õppetöö korraldus, mis loomulikult peaks üldiselt muutuma vastavalt uuele õppetoolile. Missugused on tarvilikud muutused loodusteaduskonna õppekavas, sellest kirjutasin juba 1923. a. ajakirjas „Loodus“ (lhk. 541). Pääjoonis tuleks muuta õppekava järgmiselt: üldine botaanika ja zooloogia kursus tuleks kumbki vähendada vähemalt 2 tunni võrra (s. o. senise 5 nädalatunni asemel 2—3 t.), sest keskkool annab loodusloost parema ettevalmistuse kui varemini. (Ning kui keegi soovib humanitaargümnaasiumist astuda ülikooli bioloogilisele alale, siis tuleks temalt nõuda loodusloos täiendav eksam, nagu seda nüüd nõutakse ladina keeles filosoofia teaduskonda astujailt.) Zooloogia üldkursuse lühendamise poolt räägib ka see, et hää suur osa temast jääks bioloogiasse. Nii kujuneks seejärel praeguse üldise zooloogia kursuse asemele lühendatud kursus, mis käsitleks põhjalikumalt tsütoloogiat, siis ka histoloogiat, organoloogiat ja embrüoloogiat pääjooni. Ta oleks teataval määral bioloogia kursuse ettevalmistuseks. Arstiteaduse üliõpilasile ei oleks see üldise zooloogia kursus tarvilik, sest et neil tuleb nii kui nii tutvuda nende aladega philosophicum'is. Selle asemel oleksid aga arstiteaduse üliõpilased kohustatud (2. või 3. semestril) üldise bioloogia kursust kuulama ja vastava eksami õiendama. Üldist bioloogiat oleksid kohustatud seejärel kuulama arstiteaduse, loodusteaduse ja põllumajanduse üliõpilased. Nii täidaks tema õige suurel määral praeguse üldise zooloogia ülesannet. Pääle selle ei kuuluks aga bioloogia õpetaja ülesandesse mitte ainult bioloogia üldkursuse lugemine (3 kuni 4 tundi), vaid on päris loomulik, et tema käsitleks veel erilisis kursuses põhjalikumalt eksperimentaalset arenemisõpetust ühes pärimisõpetusega ja ka ökoloogiat, mida kuulaksid loodusteaduse üliõpilased (tarbekorral põllumajanduse üliõpilased).

Nii oleksid bioloogia õpetaja kohused täiesti samasugused, nagu korralikul professoril. Üldine bioloogia ei ole kitsas eriala, et ta nõuaks vähem teaduslikku tööd kui mõni teine professori ala. Eksamineerimise suhtes oleks aga üldise bioloogia õpetajal veel enam tööd kui harilikult professoril. Ilmavaate kujundamisel on aga üldise bioloogia õpetajal suurem kohustus ja vastutus kui harilikult professoril. Seepärast ei ole sugugi õigustatud, kui üldise bioloogia õpetaja peaks saama vähema tasu ja kandma erilist madalamalt hinnatavat nimetust.

Kujundatakse aga kavatsetava üldise bioloogia dotsentuuri asemel professor, siis on muu seas ka enam kindlustust, et andekamadki õpetlased jäävad püsima sellele suure tähtsusega õppetoolile.

Teostub esitatud kava, siis on sest suur võit eriti loodusteaduskonna õppetöele, ent samuti ka teiste bioloogide silmaringi laiendamisele. Eksperimentaalse arenemisõpetuse, põlvnemisõpetuse ja ökoloogia meetodid erinevad niivõrd anatoomia ja süstemaatika meetodidest, et tuleb aina suureks võiduks lugeda, kui neid alasi käsitletakse eraldi, kusjuures on siis võimalus enam süveneda niihästi õpetajal kui ka õppijal. Üldse ei või kahtlust olla, et

üldine bioloogia on väga tarvilik ja soovitatav. Teisiti korraldada üldise bioloogia õpetamist, kui siin kirjeldatud, ei annaks soovitavaid tagajärgi. Ta peab olema teiste õppeainetega ühevääriline.

Eelneva alusel on selge, et üldise bioloogia õpetajal tulevad sama suured kohustused, nagu igal korralikul professoril ja seepärast peaksid temal ka samasugused õigused olema. Seepärast tuleb asutada üldise bioloogia professuur.

Dr. phil. nat. A. Audova.

Elukallidus, ostujõu pariteet ja veksekursid.

Kuni viimase ajani ei olnud Eestis korralikumaid elukalliduse, detail ja suurkaubanduse indeks-umbreid, mis piltlikumat võrdlust hindade arenemise üle sisemaal ja viimase suhtumist välismaadega oleks lubanud. Tallinna turuhindade indeks, mis Statistika keskbüroo poolt 1921. a. pääle, sama aasta keskmihi linde aluseks võttes, kalkuleeritakse, lubab ainult ülevaadet söögiainete kohta ja sedagi, nagu tähendud, ainult 1921. a. pääle. Pääle üksikuid arvestamisi Eesti Majanduses, kus 1923. a. veebruar aluseks võetakse, on meil esimene korralikum kalkultatsioon „Revaler Bote“ majandusosakonnas läbi viidud (vaata tabel nr. 1). Võimaldatud oli see Vabariigi Valitsuse mää-

	1913/14	XII/23	I/24	Tabel II
I: Põllumajanduslised produktid	100	128,9	134,9	132,6
II: Koloniaalkaubad	100	110,2	119,6	124,5
III: Metallid, õlid ja põletismaterjaalid	100	121,5	126,0	126,2
IV: Vabrikadid	100	106,2	106,8	107,1
Päaindeks	100	114,2	121,8	122,6

Tabel

Suurkaubanduse hinnad	S a k s a m a a		Inglismaa P.-Am. Ü.		Prantsus (Stat. Générale)
	(Statistisches Reichsamt)	(Frkkt. Ztg.)	(Economist)	(Bradstreet)	
1913 ¹⁾	100 ²⁾	100 ²⁾	100	100	100
Jaauuar 1921	—	1626	209	135	409
Jaauuar 1922	3665	4282	159	124	314
Jaauuar 1923	278500	205417	167	149	387
Aprill 1923	521200	642700	171	148	415
Juuli 1923	7478700	3989800	159	139	407
Oktoober 1923	71 bilj.	18,3 bilj.	164	143	505
Jaauuar 1924	117,3 bilj.	147,1 bilj.	176	143	505
Veebruar 1924	116,2 „	143,1 „	177	140	555
Märts 1924	120,7 „	147,25 „	175	137	510
Aprill 1924	124,1 „	151,78 „	175	136	459
Mai 1924	122,5 „	151,89 „	171	133	468
Juuni 1924	115,9 „	143,01 „	171	133	475
Juuli 1924	115,0 „	134,03 „	176	137	491
August 1924	120,4 „	130,17 „	175	139	487
September 1924	126,9 „	132,49 „	179	141	496
Oktoober 1924	131,2 „	138,45 „	183	145	507
November 1924	128,5 „	138,45 „	182		514

¹⁾ Läbistatud arvud. ²⁾ Juuni 1914. ³⁾ Juuli 1913 kuni juuni 1914 = 100. ⁴⁾ Jaa-

rusega läinud suvest, kus Eestile põhjamaade rahaliidu pariteedile vastav fiktiivne kuldvaluuta loodi ja sellega otsekohene, kullaväärtuse põhjal baseeruv võrdluse võimalus ennesõjaaegse hindade niivooga anti. „Revaler Bote“ kasvatabki baasi saavutamiseks kõik ennesõjaaegsed hinnad 192 pääle, ja saavutab nii vastavad arvud kuldvaluutas. Harilikul aritmeetilise keskmise meetodil rehkendatakse siis välja indeks neljale produktide grupile: põllumajanduslised produktid (10 kaupa), koloniaalained (6 kaupa), metallid, õlid ja põlevad ained (12 kaupa) ning vabrikadid (9 kaupa), ja lõpuks suurkaubanduse indeks nimetatud 37 kaubast. Kahjuks aga ainult 1924. a. jaoks.

Suurindeksis tuleb üldiselt tähelepanna, et mida rohkem sisaldab see produkte, mis ka sisemaal suuremal määral ja otsekohesemalt ilmaturu hindadest ära olenevad, seda rohkem läheneb indeksi käik nendele, ja mida rohkem on säääl kaupasad, millelel ainult kohalik tähtsus, seda homogeensem on ta vastavale maale ja selle majandusarengule. Praegusel ajal väljamaal arvestatavad suurindeksid on aga niivõrra mitmekülgset kalkuleeritud, et nad võimalikult kogu maa hindade niivood ühes tema geograafilise asendiga ja majanduslise arenguga ühe iseloomustava koefitsiendi pääle toovad; mida elavamas läbikäimises on üks maa teisega, mida vähem selles läbikäimises kestvaid inflatsiooni, transpordi, tollide ja teisi tõkkeit ette tuleb, mis hindade

nr. 1:

III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
136,7	138,4	140,9	137,4	145,9	154,4	155,9	156,0	161,8	—
129,8	126,9	122,5	120,3	137,4	161,1	165,1	169,8	158,0	—
131,3	133,4	136,8	139,3	149,4	151,4	160,3	148,1	144,9	—
110,5	118,0	121,4	121,9	122,9	136,4	135,4	130,7	128,4	—
127,1	128,2	130,4	129,7	138,9	150,8	154,2	149,9	148,3	145,0

nr. 2.

Itaalia (Bacchi)	Rootsi (Handels- tidning)	Norra (Ökon. Revue)	Daani (Finans- tidende)	Schweits (Neue Züri- cher Zeit.)	Japan (Japani Pank)	Holland (Centraalb. f. Statistiek)	Poola (ametlik)	Tschecho- slovakia (ametlik)
100	100 ³⁾	100 ⁴⁾	100 ⁵⁾	100 ²⁾	100	100	100 ⁴⁾	100 ²⁾
643	267	344	290	238	201	214	—	—
577	170	260	177	176	206	160	59231	1675
575	156	220	192	175	184	159	551904	1003
589	159	231	204	186	196	156	1058920	1031
566	157	235	207	180	193	145	3070000	967
563	153	237	207	181	212	148	279 ⁵⁾	964
571	152	250	223	183	211	156	252 ⁵⁾	1029
573	153	262	227	183	208	158	248 ⁵⁾	1036
579	154	266	228	180	206	155	245 ⁵⁾	1022
579	156	267	225	181	207	154	242 ⁵⁾	1015
571	151	263	219	178	205	153	109 ⁵⁾	981
566	149	264	220	173	199	151	104 ⁵⁾	965
567	148	271	233	171	195	151	101 ⁷⁾	997
572	152	274	231	170	200	151	102 ⁷⁾	997
580	153	275	234	169	206	158	109 ⁷⁾	1008
602	162	276	231			161	112 ⁷⁾	
	162	277	232					

muar—Juuni 1914 = 100. ⁵⁾ Miljoneid. ⁶⁾ Juuli 1912 kuni Juuni 1914 = 100. ⁷⁾ Kuldbaasil.

päale kõrgendavalt või alandavalt võivad mõjuda, seda rohkem ühinevad vastavate maade hinnad.

1914. a. järgnenud rahasiisteede vapustused on ka nende hindade arvestamisesse, mis rahuaja baasil edasi kantakse, suuri muudatusi toonud, ja indeksnumbrid, mis enne sõda majanduskonjunktuure ja arengut aitasid pildistada, on nüüd üldiselt rohkem katkestatud inflatsioonide suuruse ja nende vastastikuse suhtumise peegliks. Kahtlemata saavad üleilmisel kuldvaluuta sisseviimisel ka indeksnumbrid ümber kalkuleeritud.

Üheks ülevaatlikuks pildiks toon siin ühtlasema süsteemi järgi kokku seatud suurindeksid (vaata tabel nr. 2) üksikute riikide kohta, kus nii paberi ja kulla inflatsioonide mõjul kui ka rahareformide puhul ümberseatud indeksid kohe silma paistavad: *)

Tabel nr. 2 järele on igalpool märgata (rahuagepselt nivooft välja minnes) elukalliduse tõusu, 50% isegi sarnastel peaaegu normaalse vekselskursi pariteediga maadel kui Holland ja Rootsimaa.

Kuigi meil vastav „Revaler Bote“ pääkokkuvõte kaupade koosseisu ja „kaalu“ poolest mõndagi soovida jätab (seda ka „R. Bote“ oma äranägemisel), on siin õige mitmekesiste produktidega tegemist, mis peaaegu kõik ilmaturuga otsekohesest kindlas vahekorras; on lubatav siis selle indeski võrdlus väljamaa omadega, kõigepääft aga naaber Rootsiga, kellega indeksi arvestamisel ka ühine valuuta pariteet.

Tabelis nr. 3 mõlemaid pääindekse vastamisi seades:

Tabel nr. 3.

	II/23	I/24	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI
Eesti:	114,2	121,8	122,6	127,1	128,2	130,4	129,7	138,9	150,8	154,2	149,9	148,3
Rootsi:		152,0	153,0	154,0	156,0	151,0	149,0	148,0	152,0	153,0	162,0	162,0

näeme, et elukallidus meil veel praegugi, pärast viimase aasta kõrgenemist allpool Rootsi nivood seisab, millest loogiliselt järgneb, et ta tulevikus, kaubanduslise läbikäimise elustumisel, mis omakorda jällegi mitnesugustest tõketest tingitud, tõusma peaks, sest Rootsi hinnad on ilmaturu hindadele lähemal. Kui võrra see oletus täide minna tohiks, sellest teoreetilisemalt edaspidi.

Prof. Casseli järele ei saa ühtede ja nendesamade kaupade eest sisemaal suuremat ega vähemat hinda maksta, kui need väljamaal maksavad, muidugi mahaarvates transpordi ja teisi sisse- ning väljaveo kulusid. See tähendab, et (prahi hinde kaasa arvamata) normaalsel kaubitsemisel marga ostujõud nii sise- kui ka väljamaal alati üks peab olema. Ja teatud hulga hindade vahekorra Eestis sama kaubahulga hindadega Rootsis ehk Inglismaal annaks meile marga kursi Rootsi kroonides ehk Inglise naeltes. Seda vahekorda nimetab prof. Cassel ostujõu pariteediks. Ning teooria seletab edasi, et normaalsel kaupade vahetusel peab nõnda väljaarvatud ostujõu pariteet sama kursi poole välja tüürima, mida marga ja krooni, ning marga ja naelsterlingi vahel börsel noteeritakse. Kui meie teiselpoolt aga näeme, et marga sisemine ja väline ostujõud üksteisest kaugel seisavad, ehk mis sama päale välja läheb, et

*) Andmed Dresdner Bank'i ilmaturu nädala ülevaate järele.

tegelikud vekselskursid tuntavalt ostujõu pariteedist erinevad, siis on lubatud oletus, et tasakaal veel mitte jalule pole seatud ja et seda alles tulevikus võib oodata. Ka on vekselskursid vastastikusel noteerimisel börsidel palju kõikumamad, kui kaupadevaheline ostujõu pariteet, sest siin mängivad spekulatsioon ja äkilised kapitalide ülekandmised tähtsat osa. Ka inflatsiooni ja, vastavalt, kontraktsiooni sümptoomid tulevad esiti ikka börsil nähtavale ja alles siis kaupade hindade kaudu, väljaarvatud ostujõu pariteedis. Börs on alati fenomeniks olnud, mis igasuguste majandusliste üllatuste pääle kõige enam reageerib.

Tahtes võrrelda kahe kaubanduslikes läbikäimises seisva maa ostujõu ja vekselskursi pariteete, võiks kõige lihtsamaks kalkulatsiooniks mõlemi maa jaoks kaks ühesuguselt kokkuseatud kaubastandardi võtta. Võrreldes standardi hinde mõlemil mail, neid vastavate vekselskurside kaudu ümber arvestades, saaksime otsekohe teada, kuidas on lugu elukallidusega ja vastavalt natsionaalse rahaüksuse sisemise ja välise ostujõuga mõlemis maades.

Sarnasel meetodil võiksime ühte standardi aga ainult mõned üksikud produktid üles võtta, mis kalkulatsiooni ainult vähemas raamis ja mitte küllalt täpselt lubaksid. Lihtsamalt; siiski iseloomustavamalt ja suuremas ulatuses saab nüüd sama kava vastavate maade indeksnumbrite rahuaja kulla pariteetide ja teadaolevate vekselskurside abil läbi viia. Veel rohkem, sel teel võime isegi vastavat tabelit kokkuseada.

Nii rehkendame oma fiktiivsel kuldpariteedil, abiks võttes „Rev. Bote“ indeksnumbreid, et meil mineva aasta lõpus 148 kuldkrooni tarvitati, et seda osta, mida 1913/14 aastal saja kuldkrooni eest oleks saanud ja et Inglismaal selleks 138,4 naelsterlingi tarvilikud olid, mida rahuajal 100 naelsterlingi eest oleks ostetud. Sellel baasil (mille juures ennesõjaaegne ostujõu pariteet suhtes Kr. 18,22 = 1 naelsterling võtame), saame kuldkrooni ja naelsterlingi pariteedina $18,22 \times 14,830 : 138,4 = 1486,4$. (Indeks on siin selleks, et otsekohest võrdlust võimaldada kuldöörides ehk stabiilsetes Eesti pabermarkades.) Kui novembri kuu inglise deviiside kurs Tallinna börsil 1733,8 Eesti marka oli, siis näitab see 14,4% ärakaldumist „õigest“ ostujõu pariteedist ja Eesti marga sisemine ostujõud oleks kodumaal sellega hulga suurem kui Inglismaal.

Sarnase rehkendusviisi aluseks peab kõige päält muidugi oletama, et mõlemad indeksid, s. t. niihästi Eestis kui Inglismaal, ühisel baasiaastal maa tegeliku suurkaubandushindade nivood õieti ilmestavad. (Teoreet. õigem oleks kalkulatsiooni aluseks küll detailkaubanduse indekse võtta, kuid seda pole meil veel kokkuseatud, puudub ta ka paljudes teistes riikides.) Praktilisi järeldusi sellest teha ja koguni vekselskurside liikumist ettekuulutada, nagu see väljamaal Saksaa inflatsiooni aegu tihti sündis, on siiski väga raske, kuigi mitte just täiesti võimatu. Rahvusvahelise kaubitsemise eesmärk on ju üldiselt odavamaid turgusid välja otsida, kust kaupasid osta, ja kallimaid, kuhu neid müüa.

Kui meil siin Eesti ja Inglise vaheline pariteet relatiivselt 14,4% Eesti kahjuks näitab, siis tuleb oletada, et meie kaupmehed korralikkude kasudega eksporteerivad ning inglise omad samuti importeerivad, — muidugi meie rahvamajanduse puhtaks kahjuks, sest meie maksame Inglise produktide eest rohkem kui nad sääset tööd ja kapitale äramahutavad ja orjame ise inglasi, oma produkte neile odavalt kätte andes.

Nii ja veel hulga teravamalt oli olukord Saksamaaga inflatsiooni aegu, kus majandus peadpööritava jõupingutusega produtseeris, — produktid ise aga Saksa madala vekselkursi tõttu väljamaale pool muidu rüppe langesid. Nii oli ka veel 1923. a. meil, kus meie vekselkursi suhtes ostujõu pariteedi vastu veel madalamal seisis ja ajakirjanduses ettetoodud võikuningad ning teised maa-spekulandid odavat kaupa suurte kasudega väljamaale eksporteerisid.

Prof. Keynes'i ja teiste järele ei ole sarnane Casseli teooria pääle toetav loogika küllalt ustav. Ja tõesti, ostujõu pariteetide teoorias sarnasel viisil orienteerudes on selle täpsemaks selgitamiseks vajalised veel järgmised eeltingimused: Kõigepäält nõudmine, et need produktid, mis indeksi kalkuleerimisel kaasa arvatud ja millel ainult sisekaubandusline tähtsus, oma hindades samadele kõikumistele alluvad, mida indeksis arvestatud rahvusvahelised kaubad läbi teevad. Sest need produktid on rahvamajanduslikes produktsioonis otsekohele abiproduktideks teistele — välja veoks minevatele — kaupadele. On ju iseenesest mõista, et standard kaubad nagu rukis, või, kohvi, tee, puuvili, raud, petrooleum jne. üle ilma börsidel ajaliselt ühtlasi noteerimist leiavad, kuigi ka siin standard väga mitmesuguse kvaliteediga võib olla. Noteerimist ei leia inimese tööjõud, kapitali protsent ja sarnased sisemaalise tähtsusega kaubad nagu aiaviljad, juureviljad, kala, pleknõud, meil veel spetsiifiline põlevkivi jne. (Juba enne iimasõda oli, näiteks, üldine elukalliduse nivoo Venemaal Inglismaaga võrreldes palju madalam ja inglaster oli Moskvast elades oma natsionaalsete rahatähtede eest palju suurem tarvetekatmise võimalus kui Londonis. See tuli osalt sellest, et Venemaa alakultuuriline maa oli, kus reaalpalk õige väikene. Indeksnumbritega arvestades siin igatahes seda vahetõrget ei saa!) Nüüd, pääle ilmasõda ja revolutsioone, on majanduslikud olud ilmariikides palju

Tabel

Kuldkröonides	Suurkaubanduse indeksid					Ostujõu ja veksel-		
	Eesti Emks.	Eesti (Revaler Bote)	Rootsi (Handels- tidning)	Inglismaa (Economist)	Saksam. (Frankfr. Ztg.)	Keskmine vekselkursid (100 R. kr.)	Tallinna börsel 1924 aastal (naelst.)	Berlin (100 mk.)
1913/14	100	100	100	100	100	—	—	—
XII/23	(114,2)	11420	150	—	—	9800	1623,9	15.000
I/24	(121,8)	12180	152	176	147,1	10180	1652,7	12.000
II	(122,6)	12260	153	177	143,1	9975	1640,2	9.000
III	(127,1)	12710	154	175	147,2	10015	1628,8	9.200
IV	(128,2)	12820	156	175	151,7	10060	1650,0	9.000
V	(130,4)	13040	151	171	151,7	10225	1668,2	9.200
VI	(129,7)	12970	149	171	143,0	10200	1662,6	9.200
VII	(138,9)	13890	148	176	134,0	11050	1806,8	9.975
VIII	(150,8)	15080	152	175	130,1	11450	1960,3	10.300
IX	(154,2)	15420	153	179	132,4	11050	1863,3	9.900
X	(149,9)	14990	162	183	138,4	10200	1737,2	9.100
XI	(148,3)	14830	162	182	138,4	10100	1733,9	9.000
XII	(145,0)	14500	—	—	—	—	—	—

muutunud, kõige päält on põhjapaneva tähtsusega uued transpordi tingimused ja tollimäärustikud, edasi on üksikud riigid, nagu näit. Saksamaa, oma poliitilistes piirides vähenenud, ilma asumaadeta jäänud, ajalooliselt suurema inflatsiooni läbi elanud, — ja sellega on produktsiooni tingimused siin hoopis teiseks kujunenud, kui nad olid 1913/14. a. Saksamaal on tööstuses omavalheline võistlus suurenenud, välisturud aga vähenenud, ja sellega ka reaalpalk viimse võimaluseni alla surutud. Meil, Eestis, on kogu majandus hoopis uue aluse saanud, ta peab end uute, kitsamate olude kohaselt ümber korraldama, uusi turge leidma jne. Kogusummas peavad sarnasel uuel üleilmsel majandusorientatsioonil ka kauba hindade nivood sisemaal hoopis uue aluse võtma.

Ostujõu pariteedi teooria põhimõte on tingimata õige selles mõttes, et raha sisemist ostujõudu tema välise vekselkursi pääle mõõduandvaks peab lugema ainult n. n. „normaal“ rahuaja baasi indeksnumbreid kalkultatsiooni aluseks võttes; ei tohi aga järeldada, et hindade vahekorrad sellega õieti ja praegusele ilmamajanduse konstellatsioonile vastavad on. Kui meie, näiteks. 1919. a. baasiks võtaksime, saaksime hoopis teised arvud ja protsendid, kuid peame leppima paratamatusega, et üleilmne „normaalne“ ja võrdlust võimaldav indeksnumbrite arvestus kestab ikka veel 1914. aastast.

Toon nüüd prof. Casseli teooria põhjal kokkuseatud tabeli, (tabel nr. 4) mis Eesti suurkaubandushindade ja vekselkurside vahekorra Rootsiga, Inglismaaga ning Saksamaga viimasel aastal pildistada katsub. Tabeli põhjal on viimastes lahtrites väljaarvata püütud ka tegeliku vekselkurside pariteedi kõrvalekaldumist vastavast ostujõu pariteedist, seda muidugi 1914. a. indeksbaaside alusel.

Kuigi resümee selle tabeli ja temast väljakalkuleeritud äraaldumise protsentide põhjal väga ettevaatlikult peab võtma ja tabel oma võimalikkude täpsustega pääasjalikult teooria piltlikumaks selgitamiseks on toodud, on

nr. 4.

kurside pariteet.

Normaalne hind Stockholm, Londoni ja Berliini devisidele Tallinna börsil, võrreldes nende maade sisemist elukallidust indeksides rahuaja baasil.			Oletus: normaal 100% Vekselkurside pariteet normaal protsentnormi vastu.			Vekselkurside äraaldumine „normaalsest“ ostujõu pariteedist Eesti kahjuks (—) ehk kasuks (+).		
7613 ¹⁾	—	—	77,7% ⁴⁾	—	—	—22,3%	—	—
8013	1260,8 ²⁾	7286 ³⁾	78,7%	76,2% ⁵⁾	60,7% ⁶⁾	—21,3%	—23,8%	—39,3%
8013	1262,0	7539	80,3%	76,9%	83,7%	—19,7%	—23,1%	—16,3%
8253	1323,3	7598	82,4%	81,2%	82,3%	—17,6%	—18,8%	—17,7%
8218	1384,0	7430	81,6%	83,8%	82,5%	—18,4%	—16,2%	—17,5%
8636	1389,4	7565	84,4%	83,3%	82,2%	—15,6%	—16,7%	—17,8%
8704	1393,6	7981	85,3%	83,8%	86,7%	—14,7%	—16,2%	—13,3%
9385	1381,0	8293	84,9%	76,4%	83,1%	—15,1%	—23,4%	—16,9%
9921	1570,0	10200	86,5%	80,1%	99%	—13,5%	—19,9%	—1%
9078	1569,6	10249	91,2%	84,2%	103,5%	— 8,8%	—15,8%	+ 3,5%
9253	1492,4	9531	90,7%	86,5%	104,7%	— 9,3%	—13,5%	+ 4,7%
9154	1484,6	9429	90,6%	85,6%	104,7%	— 9,4%	—14,4%	+ 4,7%

Märkused: 1) $100 \times 11.420 : 150$; 2) $18,22 \times 12.180 : 176$; 3) $88 \times 12.180 : 147,1$; 4) $7.613,3 \times 100 : 9.800$; 5) $1.260,8 \times 100 : 1.652,7$; 6) $7286 \times 100 : 15000$

siiski vastolud selles väga suured ja lubavad üldistes joontes allakriipsutada, et praegune tegelik sisemaa elukallidus neid vekselsekse, mis praegu Tallinna börsil noteeritakse, mitte ei õigusta. Meie maksame igatahes Inglise ja Rootsi deviiside eest rohkem, kui seda meie ostujõu pariteet lubab, s. t. emb-kumb kas tohiks meil tulevikus elukalliduse nivoo veidi tõusta, sellega, et meie eksport kõrge valuuta maadesse intensiivsemaks muutub, ehk annavad välised vekselskursid järele. Viimast ei saa praegusel Eesti panga majanduspoliitilisel tendentsil oletada. Muidugi oleneb ka sellekski kokkuvõtteks omakorda jällegi palju ilmaturust, väliskaubitsemise intentsiivsusest, käesoleva aasta lõikusest ning tööstuslisest viljakusest... Nii kaua kui kuldraha ilmariikides tarvitusele pole võetud, on aga ikka veel kaupade eksport ja import punkt tegevuses. Kuigi siin tolli ja transpordi takistused oma sõna kaasa püüavad rääkida...

Rahuaajaga võrreldes pole meie praegu siiski mitte kõige pahemates oludes: Saksamaa vekselskursi pariteet näitab relatiivselt 4,7% meie kasuks ja arvatavasti on see ka nii Poolamaaga, mis nii palju tähendab, et neis maades majandusline kitsikus võrdlemisi suurem on kui Eestis, ja et säält nii mõnedki suuremad tööd ta kapitale mahutavad produktid meile importeerides „odavalt“ kätte tulevad.

Dr. Eldor Fählmann.

Kirjanduse ülevaade.

Seadused ja määrused maareformi teostamiseks. Kõige uuemate muudatustega ning täiendustega ja Riigikohtu seletustega. Kokku seadnud J. Valge, Riigikohtu administratiiv-osakonna sekretär. K.-ü. „Loodus“, Tartus. 152 lehekülge, hind 250 marka.

Maareform on Eestis kõige kaugema ulatusega ühiskondlikeks uuenduseks, mille teostamist peab leidma rahva läbi aastasadade ulatanud ilha „oma maalapikese“ järele. Tähen-datud uuenduse teostamise aluseks on 1919. a. 10. oktoobri maaseadus ja terve hulk selle teostamismäärusi, mis seniajani „Riigi Teataja“ aastakäikudesse laiali paisatud ja niiviisi laiemale rahvahulkadele vähe kättesaadavad. Maauuenduse alust: tundmaõppimine oli sellega mitmeti raskendatud. Nüüd on Riigikohtu administratiiv-osakonna sekretär kõik senised maareformisse puutuvad seadused ja määrused ülemlnimetatud pealkirjaga raamatusse kokku kogunud ja sellega tähendatud raskuse kõrvaldanud.

Raamat ei too ära mitte üksi maareformi seaduste ja määruste tekste, vaid ka terve rea Riigikohtu seletusi maaseaduse ja selle teostamismääruste üksikute paragrafide juure, mis maauuenduse läbiviimisel mõningaid arusaamatusi on tekitanud. Sellega saab raamatus toodud seaduste ja määruste mõistmine lugejale märksa selgemaks.

Nii on tähendatud väljaanne kasuga tarvitata-vaks käsiraamatuks kõigile, kellel käs ameti poolest, ehk maasaajana või maatahtjana maareformiga ja selle teostamisega tegemist või kokkupuutumist. Muu seas sisaldab ta terve rea määrusi, millede tundmine eriti tähtis asunikudele, kellel tegemist inventari- ja ehituslaenu, ehitusmaterjalide jne. nõutamise asjadega.

Puuduseks raamatule on ainult see, et ta ei paku mingisugust süstemaatilist sisukorda, mille järele ühte ning teist asjaolu puudutavat seadust või määrust kergesti võiks kätte leida. Näiteks: viimasel leheküljel antud lühikeses sisukorras

seisab „Põllutööministri määrus Metsaseaduse § 197 käsitamiseks sama seaduse § 226 põhjal.“ See tähendatud määruse ametlik nimetus ei ütle raamatu tarvitajale, kellel metsaseadus pääs ei ole, mitte kui midagi. Leiduks aga raamatus süstemaatiline sisukord, milles äratähendatud oleks, et tähendatud määrus käib metsa ja metsasaaduste kindla hinnaga müümise kohta, siis oleks see suureks kergenduseks raamatu tarvitaljale, kes säält määrusi tahab leida just selle asja kohta.

Mõne seaduse ja määruse ametliku päälkirja juures on raamatu kokkuseadja sisukorras küll paari sõnaga ära tähendada püüdnud, mille kohta ta käib, kuid nähtavasti suurema rõhkupanemiseta täpsuse pääle. Näiteks on lisa nr. 12' kohta öeldud: „Põllutööminist. ringkiri metskonna metsaülematele ja ringkonna valitsejatele metsamaterjalide väljaandmise kohta asun.“ Tõepoolest aga käib see määrus niisuguste loodusliste ehitusmaterjalide (savi, liiva, kivide) väljaandmise kohta, mis metsamaterjalid ei ole.

A. T.

Dr. med. J. Vilms, **Lõbukultuurist.** „Sõnavara“ kirjastus, Tartus. 46 lhk. Ilmumisaasta? (1924), hind? (50 mk.).

Lõbukultuuri küsimus vääril laiemate rahvahulkade tõsist tähelepanu. Hää ja kasuliku lõbukultuuri loomine on üks praegusaja kultuuri põnevam päevaküsimus, sest halb lõbukultuur on väga levinud. Suurile rahvakihele puudub võimalus saavutada lõbu (või mõnu ja rahuldust) iseseisvast ja vabast, loovast tööst, tegevusest. Eriti nemad, ent aga ka tööstki mõnuleidjad vajavad pääle selle veel nii öelda „meelelahutust“, lõbu, mis mõjuks ühekülgse igapäevases askelduses värskendavalt, kosutavalt ja karastavalt. Autor juhib esimeses päätükis tähelepanu sellele, et loomadegi seas esineb lõbutsemine, mäng, nii et lõbutung on loomupärane avaldus. Samas päätükis kirjeldatakse praegusaja lõbukultuuri vorme. Teises päätükis käsitletakse praegusaja lõbukultuuri põhjuseid ja hingeelu, kusjuures rõhutatakse kultuuri vaimlist ühekülgust. Kultuur on nüüd mõistuse ja tundmuste kultuur, kuna kõlbline ja tahtekultuur on väga vähe arenenud. Iseloomustatakse praeguse kultuurinimese hingeelu, püüdeid ja tegevusviise. Kolmandas päätükis antakse ülevaade halvast lõbukultuurist (suguline lõbutsemine, alkohol, hasartmängud jne.) ja selle tervishoiulisest ja sotsiaalsest mõjust. Neljandas päätükis käsitleb autor hääd lõbukultuuri (tantsud, maiustused, kunst, kino, teadus, kehakultuur jne.). Viimane päätükk käsitleb võitlust halva lõbukultuuriga ja tuleviku väljavaateid. Niiviisi antakse lühike kokkuvõte kogu lõbukultuuri küsimusest. Ülevaade on ilmekas, reljeefne ja tabav. Iga kodanikule, kel rahva tulevik kaldis, tuleb käsitledavat raamatukest soojalt soovitada. Jääb soovida, et see teos annaks tõuke halva lõbukultuuri vastu energilisemate sammude astumiseks.

Ühes küsimuses oleks aga olnud soovitav suurem ettevaatus. Autor arvab maiustuskultuuri hää lõbukultuuri hulka, olles arvamisel, et „süütul kujul“ (kookide, küpsiste, aiavilja, konservide, kompekkide, šokolaadi, tortide jne.) tarvitamisel „on hää lõbukultuur parem avaldus, ega saa siin iseäralist halba järeltust ega kõrvalnähtust olla, väljaarvatud maitseainete võltsimised kahjulike ainete juurelisamise teel“. On küll öeldud, et häägi lõbukultuur on kahjulik kui minnakse üle piiri. On aga kindel, et siin on üle piiri minek väga kerge ja mitte haruldane nähtus. Kaunis rohke maiustuste tarvitamise arvele kirjutatakse teatavasti mõnede kihtide seas sagedasti esinev rasvus. Tähelepanu vääril veel see, et maiustused võivad toitumisinstanti rikkuda, kutsudes esile liialt sagedat söömist või kahandades isu hariliku toidu pääle. Suuremal määral maiustuste tarvitamine ei ole sugugi soovitav ka seepärast, et nad on vaesed toitesoolist ja vitamiinest. Seepärast on maiustuskultuuri eriline soovita mine vaevalt otstarbekohane. Vähemalt tuleb kindlasti enam hoiatada paha eest, mis sellega kaasas võib käia ja neid pahu külgi üksikasjalisemini selgitada.

Üldine mulje raamatust on väga sümpaatlik ja üldiselt tuleb kindlasti ühineda autori soovitusel kujundada endid suuremate ideaalide kohaselt ja kõrvaldada tühipaljas ja halb lõbukultuur. Autor on teinud seega tänuväärt tööd ja on rikastanud meie vaest kirjandust raamatuga, mis kahtlemata annab ühe tõuke parema tuleviku poole sammumise suunas.

A. Atkova.

Dots. Ed. Tennmanni Tõusvale usule I, II ja Loovale usule.

(Usuõpetuse lugemikud algkoolidele, I, II ja III õppeaasta. K.-ü. „Loodus“ Tartus. Hind 100, 120 ja 150 marka.)

Need kolm usuõpetuse lugemikku on esimesed, mis ilmunud usuõpetuse õppe-raamatute alal uue usuõpetuse õppekava maksmapanemise järele algkoolidele. Vahepääil ilmus veel prof. J. Kõppu toimetusel ja õp. J. Järve kokkuseadmisel usuõpetuse lugemik algkoolidele. Kuid see sisaldab materjaali ainult esimese õppeaasta jaoks.

Usuõpetuse õpetamine sel kujul, nagu seda uus õppekava nõuab, on vaevalt mõni aasta vana. Veneaegne heideti kolikambri, mille üle igaüks, kes hindab sügavat usu-elu ja avapiirilisemat mitmekesisust usulis-kõlblist arenemist, rõõmu tunneb. Kõlikambri ühes sellega langesid vanad õppevahendid, nii palju kui neid eesti keeles ka ei olnud. Nagu meil kogemusi vähe uue usuõpetuse õppekava teostamisel, nii ei ole samuti õppevahendeid veel, mis igaüks vastaksid nõuetele ja täiesti laitmata oleksid.

Sellest vaatevinklist tuleb hinnata ka dots. Tennmanni usuõpetuse lugemikke. Neil kõigil on omad hääd ja vead, mõnel rohkem mõnel vähem. Kõige vastuvõetamatuks tuleb pidada lugemikke II ja III õppeaasta jaoks, kuna esimene mõneski tükis esimene pääsuke tahab olla ja raskepäralisena osutub, kantud rohkem kui viimased dots. Tennmanni filosoofilisest mõttelaadist.

Sisustiku jaotus kõiges kolmes lugemikus on vastavalt õppekavale kolme järguline. Lood piiblist, vaimulikud laulud ja teised usulis-kõlblise sisuga lugemistükid. Piiblitlugude ümberjutustamises pooldab autor peamiselt äärmist jutustamisviisi, mis nõuab, et käsitatavad süsneed saaksid praegusaegsete olude raamis õpilastele pakutud. Selle vastu ei tohiks midagi olla, kui õigest leidlikkusest ümberjutustus juhitud. See on otse tarvilik, et õpilastele võiksid olla usuõpetustunnid tulutoovad ja mitte puhtselt igavad. Igatahes kangekaelselt piibliteostest kinnipidamisega seda kõike võimalik saavutada ei ole. Juba siis rohkem vahepääilset teed valides. Kuid dots. Tennmannil on siin ainult osaliselt õnnelik käsi olnud. Nii mõnigi kord ei saavuta ta oma jutustamisviisiga ühtlast pilti, vaid haarab siit-säält ja vaheti säältkki, mis õpilasele vastavas arenemisjärgus tundmata ning sellepärast raske aru saada, näit. maailma loomislugu: „Kõigi asjade algus“ lugemikus „Loovale usule“. Algab päris meeldivali lihtsalt ja loomulikult. Kuid äkki pärast küsimist, kuidas kõik tulnud ja saanud, viskab vahele: „Iseenesest? Keegi tark mees ütles: iseenesest. Ta tuli oma sõbra, tähtendija Iisak Newtoni (Njuutni) juure ja nägi tema kirjutuslaua pääl gloobuse. Küsis: „Kes on selle ilusa gloobuse teinud?“ Newton tundis oma sõbra mõtteid ja vastas: „Seda ei ole keegi teinud, see on iseenesest tekkinud“. „Mis sa mind narrid“, ütles sõber. „Mis on see tühi gloobus suure ilusa maailma vastu!“ kostis Newton. „Kui meil ilus loodus ja maailm võib iseenesest sündida, siis ammugi see väike gloobus!“ Gloobus oli aga Newtoni enese tehtud. Ta tahtis sõbra natuke karistada tema jumalasalgamise eest“. See üleliigne vahepala ei ole päälegi ainuke selles loos. Ruumi kokkuhoidmise pärast jäägu teised, mis rohkem õhus ripuvad, siinkohal toomata. Teistest lugudest võiks veel palju samalaadilisi näitusi tuua. Teiselt poolt tundub jälle, et autor luule hoos liialdab ja usulise põhialuse kaotab: „Aga palju valgust väsitas ja närtsitas lilled ning oksad langesid longu. Siis vajus päike madalasse ja laskis loodust puhata järgmise

hommikuni. Tema asemele astus hõbeda valgusega kuu kui päikese peegeldus. Ja selle ümber vilkuisid tuhanded tähekešed nagu taevasilmad". (Sama lugu, lhk. 9.). Kui autor on tahtnud silmas pidada interkonnaatsionaalsust, siis ei näe õppekava seda kaugeltki selles ulatuses. Iseäranis saatuslisteks võivad saada need ebaõnnestanud osad piiblitugudes õpetajatele, kelle teadmised ja metoodilised võimised piiratud. Sel korral kannataksid ka õpilased selle all.

Vaimulikkude laulude valik kahes viimases lugemikus on parema tagajärjega tehtud. Ei leidu raskeid laule vastavalt õpilaste võimistele, nagu seda I õppeaasta lugemiku kohta õigusega tähendada tuleb. Laulud on ühtlasi rohkem seotud süsheel enesega. Mis puutub teistesse usulis-kõlblistesse lugemistükidesse, siis on autoril püüdnud neid valida võimalikult rohkesti teiste uskude ja hommikumaa juttude varakambritest. Muidugi on see mõistetav, kui meele tuletada, et dots. Tennmann Tartu ülikooli võrdleva usuteaduse dotsent on. Aga see ei ole olnud alati kasuks lugemikkudele. Otstarbekohasemaks tuleb ometi pidada vastavate lugemistükide valikut, mis eriti elu-olule ja meie ajale lähemal seisavad. Sellepõllest on, näit., õp. Järve, tema poolt kokkuseatud lugemikus palju parema valiku teinud. Dots. Tennmann kipub päälle selle veel filosoferima, mis üldiselt tema usuõpetuse lugemikkude üheks päämiskseks puuduseks.

Aga ometi ei ole nende ja mõnede teiste puuduste pärast, mis oluliselt lugemikke kuigi palju ei koorma ja sellepärast märkimata jäävad, et mitte üksikasjadesse minna, käesolevad dots. Tennmanni poolt kokkuseatud usuõpetuse õppevahendid niisugused, mis oma otstarvet ei suudaks täita. Kõige päält, neis ei leidu seda dogmaatilist puisust ning kuivust, mida meie oleme harjunud nägema M. Lippu ja teistes usuõpetuse lugemikkudes. Autor võib julge olla, et ta õppekava nõudeid ses suhtes suurelt osalt on suutnud rahuldada. Elu ja värskus tundub lugemikkudes, mida igauks pääliskaudselgi lehitsemisel konstateerida võib. Selleks aitavad palju kaasa veel kunstnik Viiralti poolt hästi joonistatud, anderikkalt komponeeritud ja suure ekspressiooniga läbi viidud" pildid, nagu kunstnik K. Mägi neid karakteriseerib.

Kuna ma enesele ülesandeks tegin tähelepanu juhtida lugemikkude puuduste päälle, siis piirdun sellega positiivsete külgede äramärkimises. Need kaaluvad küll puudused üles. Võib loota, et lugemikud, nimelt kaks viimast, tarvitamist leiavad eesti algkoolides.

J. Aunver.

Varia.

Eesti arstide päeva poolt valitud komisjon, kuhu kuuluvad prof. Bresovsky, Lüüs, dr. Fischer, Klemens ja Vilms, pidas 13. jaanuaril koosoleku, kus ta seialgu järgmised juhtmõtted vastu võttis:

1. Soovitav on, et lapsed, kes isegi I algkooli klassi teadmisi omandada ei suuda ja kelle kohta on tõendud, et nende seisukord on vanemalt päritud ja mitte isiklises elus omandud, nii et paranemist lootusetaks tuleb lugeda, alluksid hiljemini 10 aasta vanuselt sunduslisele sugulisele sterilisatsioonile (suguvõimetuks tegemisele).

Märkus: Siia kuuluvad: 1) päriivuslisset kurtummad, 2) päriiv. pimedad, 3) päriiv. nõdrameelsed.

2. Sunduslisse sterilisatsioonile alla kuuluvad vabaduses olevad nõdrameelsed (idiotism, pimedad, kurtummad ja epileptikud, kui nad seda vanemalt päriivuslisset omandanud. Operatsioon võetakse ette vanemate j. t. asutuste soovil vastava komisjoni otsusel.

3. Vaimuhaigete j. m. asutustest väljalaskmise puhul tuleb punkt 2. ettenähtud kategooria haiged enne steriliseerida.

4. Punkt 2. ettenähtud kategooria haiged ja pärivusliselt vaimuhaiged võivad abielluda ainult pärast sterilisatsiooni.

5. Psühopaadilised kurjategijad recidivistid ja kroonilised alkohoolikud, kelle kohta on tõendused, et nad seda on pärivusliste omaduste tõttu — alluvad sunduslikele sterilisatsioonile.

6. Mõnede päritavate vaimuhaiguste puhul (maniakaal-depressiivne psühoos, schizophrenia), raskematel psühopaadidel, raskematel kõlblistel kurjategijail (vagabundid), samuti raske tiisikuse, siifilise ja kehaliste vigastuste korral on lubatav vabahtlik sterilisatsioon vastava komisjoni nõusolekul.

7. Sterilisatsiooni alla kuuluvaid isikuid vaatab läbi komisjon, kuhu kuuluvad: 1) üks tunnustud psühiatr, 2) üks eugeenika küsimustes vilunud arst ja 3) üks ametlik arst. Komisjoni otsuse kinnitab Tervishoiu Peavalitsuse juures asuv vastav komisjon.

8. Sterilisatsiooni komisjoni otsuste pääle võib kaevata Tervishoiu Peavalitsusele.

9. Sterilisatsiooni kaasaskäivad kulud kannab riik.

Komisjoni järgmine koosolek määrati kindlaks 8. aprilli pääle, kus harutusele tulevad teised seadusandlised ettepanekud tüttervishoiu alal.

*

Oxfordis, Inglismaal, peeti hiljuti ära teadusmeeste ja kirikuõpetajate ühine kongress, kus harutati teaduse ja usu vahet. Kongressi vastu valitses inglise publikumis haruldase elav huvi ja ajalehed tõid tema üle pikki kirjeldusi, jälgides suure hoolega läbirääkimisi päevakorral oleva küsimuse asjas.

Koosoleku kokkukutsujaks oli „Modern Churcmen“ nimeline ühisus, kuhu kuuluvad anglikaani, pesbüteriaani ja katoliku kiriku vaimulikud ning usuteadlased, vabameelse ilmega, kes läbirääkimiste aineks olid valinud teemi: „Teaduse ja usu lähene mine“. Põnevuse keskkohaks tähendatud küsimuse selgitamisel oli aga just see asjalugu, et kiriku mehed läbirääkimistest olid kutsunud osa võtma ka terve rea inglise kõige tuttavamaid teadusmehi ja filosoofe ning kongressi sellepärast tuli võtta tõsise katsena silla ehitamiseks moderni teaduse ja moderni usu vahele.

Teadusmeestest olid koosolekule ilmunud ja esinesid kõnedega järgmiste küsimuste üle: prof. Mac Bride — evolutsionist, prof. S. Haldane — bioloogist ja usust, õp. Hector Macpherson — maailma kõiksusest praegusaja täheteaduse valguses, Dr. Cawert — aine koosseisust, prof. Lloyd Morgan — hingest, õp. Streeter — loovast palvest jne. Üldse kanti ette 16 kõnet.

Arutati läbi terve rida tähtsaid moderni teaduse küsimusi, näit. aatomi-uurimisest, Einsteini relatiivsuse õpetusest, bioloogia uutest saavutustest, geoloogia ja täheteaduse aladelt jne. Kuid pääküsimuseks, mis punase lõngana kõigist arutustest läbi käis, oli küsimus: kas on olemas ülepääsemata kuristikku teaduslike ja usulise maailmakujutuse vahel?

Mitmed kõnelejad vastasid tähendatud küsimuse pääle eitavalt, leides, et — nagu nad väga diplomaatiliselt väljendasid — teadus on ainult kujutatav ja ei esine sellel ajal, nagu seda teeb usk. On olemas kaks tõelisust: teadusline ja usuline. Põhjuseks, et need kaks vaatekohta seniajani nii sagedasti kokku on pörkanud, on see, et kumbki neist on tahtnud asjatundjana teise alale tungida. Kibedate kogemuste sunnil oleme lõpuks ometi niikaugele jõudnud, et me nüüd teaduse ja usu vahel juba selgesti vahet võime teha; sellega on aga ühtlasi ka võimalus loodud vastastikkuseks arusaamiseks.

Kõik koosolejad tunnistasid ühemeelselt: Oxfordi kongressi pidamine on näiteks, kui kaugele selles arusaamises juba on jõutud. 50 aastat tagasi, Darwini ja Huxley aegadel, mil teadus ja usk omavahel veel täielikul sõjajalal seisid, oleks seesugune kongress võimata olnud. Vee! võimatum oleks ta olnud usupuuhastuse ajal, mil Luther Kopernikust hullumeelseks nimetas.

Tuli aga kuuldavale ka teistsuguseid arvamisi. Kirikuõpetajad, filosoofiast vaimustatud doompraosti Ingega (kongressi juhataja) eesotsas, ei lubanud midagi maha tingida sellest, mis nende arvates oli küsimuse keskpunkt: usust väljaspool-olevasse isikulisesse jumalasse, kes juhib maailma kõiksust. Teadusmehed oma!poolt aga andsid mõista, et nemad seesugust oletust tarvitada ei saa ja olid nõus uskuma ainult jumalikkude, idealistlist põhimõtet, printsiipi, mis elab inimeses ja mis meis esile tungib tõetsimisena, kaunidusena ja häädukena.

Kongressi silmapaistvamaks liikmeks oli Cambridge'i ülikooli professor Haldane, kes veel hiljuti Inglismaal laialist tähelepanu äratas oma julge tõu-bioloogilise oletusega. Nimelt avaldas prof. Haldane bioloogia tuleviku kohta arvamist, et 100 aasta pärast on nüüdse inimsoo edasisigitamise viisi asemele tulnud uus, sihikindlalt arendatav ja juhitav kunstlik sigitusviis. Ainult sel teel on võimalik parandada inimtõugu. Riik peab sündivuse kitsendamise oma määramisvõimkonda võtma ja üksikasjalise sündivuskontrolli maksuma panema. Kuidas see üksikasjaliselt tuleks läbi viia, selle kohta esitas Haldane terve kava, mis nii julge, et seda lugev Inglise publikum närvi vapustuse sai. Isääraniis usulistest ringkondades oldi haavatud, et kuulus teadusmees on asunud nii jõhkralt asja kallale, mis pidavat kuuluma ainult jumala tahtmise valdkonda, sest siin ei ole ju tegemist mitte lehmade ja hobuste tõuparandamisega, vaid inimhingedega!

Sellepärast oodati ka Oxfordi kongressil suure põnevusega just prof. Haldane esinemist, oodati hoolimatut võitlust selle jumalata bioloogi ja tema usuteadliste vastaste vahel. Kuid läks koguni teisiti. Prof. Haldane esines jalatallast päälääni täieliku idealistina ja tungis kõikide imestuseks ägedasti kallale just materjalismi vastu, niisasti teaduses kui ka usus.

Ta lausus: „Me oleme materjalismi ajajärgu lapsed. Me kujutame omale hinge ette mingisuguse üldise aine jäljendusena. Samuti me personifitseerime jumalat. Need on meie tühipaljrad meelekujutused. Jumal on meiega, meie sees, igalpool meie ümber, nagu õpetas Jeesus. Me peame süvenema hinge tõelisusesse, aga mitte sellele ainelist kujud andma. Peame katsuma aru saada, et jumala hää! ei ole mingisugune väljaspoolt kuulduv hää!, mis meid ähvardab karistusega ainelises mõttes, vaid hää!, mis meid, kui seda kuuleme, seespidiselt ümber loob, ühes meie kõige salajamate tunnetega ja mõtetega“. „Mina olen — jatkas professor — suurema osa oma eluajast võidelnud teadusliste õppekavade vastu. Sellele kongressile kokkutulnud nüüdisaegsed kirikuõp. võitlevad nõndasamuti kirikliste õppeparagraafide vastu. Nagu mitmed teised, olen ka mina püsinud kirikust eemal, sest et ma kui aus isik ei suuda hääks kiita nende õpetusi. Paljud on kiriku vastu otse vaenulised, pidades neid igasuguste ebauskuude väljahaudumispakadeks. Kui ma arvamisel oleksin, et minu maa sama hästi ilma kirikuta võiks läbi saada, siis oleks mulle ükskõik, mida sääl jutlustatakse. Kuid lugu minu arvates niiviisi siiski ei ole. Pean paratamata tarvilikuks, et oleks olemas keegi ehk midagi, mis inimestele alati meelde tuletaks nähtuste taga peituvat vaimlist tõelisust, mis avaldub tahtmises teenida kõrgemaid eesmärke kui iseennast.“ Ja prof. Haldane lõpetas oma kõne: „Kirikuil ei ole jõudu püsivalt koormatud olla arusaamatute usuliste talitustega, mis on pääasjalikult ristiusu materjalistlised lisandused. Usk lihtsalt ei või seesuguseid tühipaljaid kaitseabinõusid tarvitada, sest ta tugineb

pinnale, mida keegi temalt ei või võtta. Jeesuse õpetus on sõna kõigile, sellel on tegelik mõju, sest see tungib inimese hinge sügavustesse. Mõne arvates põhjendab see õpetus ainult tundepärasele ettekujutusele. Seesuguste väidete vastukaaluks tuleb teemale nii filosoofilist kui ka usuõpilist tuge anda, ja seda võib talle anda teaduse alusel. Kirikul ei kõlba end ainult traditsiooni mõjuvõimu taha peita. Seesugune talitusviis muutub inglasele aja jooksul väljakannatamatuks. Kiriku tõeliseks ülesandeks on — näha kõiksust ja inimesi selle järele juhtida, takistades sotsiaalset korralagedust, vaimlist tuimenemist ja kunsti tagasiminekut.“

Mõnede kõnelejate arvates on just arenemisõpetus niisuguseks ühiseks aluseks, millel teaduse ja usu edustajad võivad üksteisele kätt sirutada, eeldades, et arenemist tõlgitsetakse vaimliselt, teoloogiliselt, aga mitte mehaaniliselt, väliste sündmuste kandel, nagu seda tegi Darwin. Kopernikuse teooria tõukas inimese sellelt troonilt, millel ta end ette kujutas maailma keskpunktis olevana, kuid idealistline arenemisõpetus on inimesele jälle vastutasu annud, sest evolutsioon näitab kahtlematult, et maakeral on miljardite aastate jooksul sündinud järkjärguline tõus, mille praegust tippu tähendab inimvaim ühes tema väärtustega.

„Kui silmame tervet arenemiskäiku, — seletas Readingi ülikooli mõtteteaduse professor W. W. de Burgh, — siis paneme alatasta tähele sama nähtust: ikka sünnib uut juure, mis asub senise arenemise etteotsa. Need liigutused, mida teeb kunstnikkude käsi, on alati niisugused, et nendega võib kokkukõlastada füüsilisi mõõtmisi, kuid nad erinevad ometi oluliselt neist liigutustest, mida paneme tähele taimes ehk elektronis. Mil viisil peame mõistma seda uut omadust? Millest see tuleb? See ei ole mitte ainult varemate omaduste summa, vaid midagi rohkem. See on otseselt lühene lisa ja see ei tule mitte väljast- vaid seestpoolt. Meie peame üksikuid eesmärke ja otstarbeid looduses postuleerima. Kuid see ei kõiguta veel teadust ja ei anna põhjust etteheitteks, et me teaduslikult veel äraseletada ei suuda, millest see lisa ja see tõus, vaid peame esialgselt leppima ainult sellega, et peame seda tõsiasjaks. Mõistuse kaudu jõuame niiviisi oletusele, et kõigi loodusnähtuste taga on olemas, nagu Lloyd Morgan ütleb, „juhtiv jõud“. Inimene on loom, kellel on võime — enesele luua ideaale, m. s. tõest, hääduesest, kaunidusest, — ja nende ideaalide poole püütakse. Vähehaaval on inimeses sündinud ka püüde jumaliku poole ... see on arenemisvõimeline tõsiasi.

Iseloomulik oli, et ükski kongressil esinevaist teadusmeestest Darwini mehaanilisele ilmavaatele austavat tähelepanu ei kinkinud. Darwini arenemisõpetuse põhimõtet peeti üldiselt küll õigeks, kuid leiti, et selle mõningad seletused arenemistekitavaist jõududest (valikuõpetus) küllaldased ei ole. Maailmas valitsevad päälle bioloogiliste ja mehaaniliste veel teised jõud; niipea kui tuleme vaimlise elu alale, paneme tähele idealistlikku püüet, mis otsib enesele muu seas ka usulist ja moraalset teed, ning väljendub ühtlasi niisugusel ennastohverdaval viisil, millega teadusmehed ja kunstnikud omi eesmärke teostavad.

Üldmuljena Oxfordi kongressist märgitakse, et see jättis päevakorral oleva küsimuse lahenduse siiski lahtiseks. Selgus, et teaduslike ja usulise maailmakujutuse vahel siiski veel olemas on sedavõrd lai kuristik, et sellest ülepääsemine ühise otsuse juure raskendatud. Usk peab ikka veel kinni isikulisest, väljaspoololevast, kõikteadvast ja hääst jumalast, kuna aga filosoofid jumaliku pritsiipi peavad milleski seestpoolt tulevaks, looduses ja inimrinnas asuvaks püüdeks kõrgemat, ideaalsemate olemisviiside poole.